

свщ. Михайло Гаврилів

Кожна людина —
це перш за все
історія

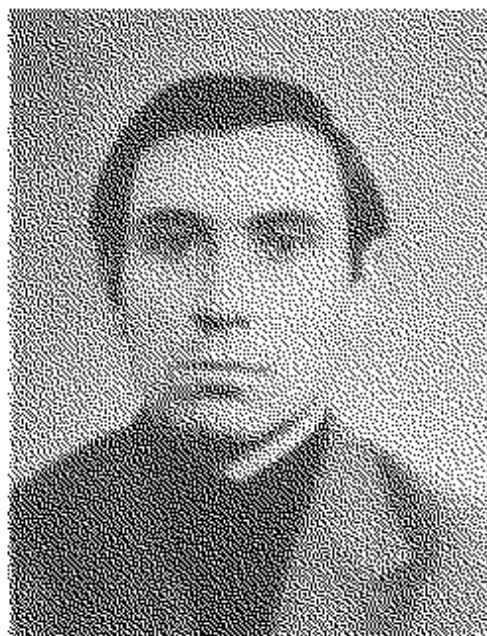
*Автобіографія українського
католицького священика
в сучасній Україні*

Рим 1987

Українська Пресова Служба

свщ. Михайло Гаврилів

КОЖНА ЛЮДИНА –
ЦЕ ПЕРШ ЗА ВСЕ ІСТОРІЯ

священик Михайло Гаврилів

св'ящ. Михайло Гаврилів

**Кожна людина –
це перш за все
історія**

*Автобіографія українського
католицького священика
в сучасній Україні*

Рим 1987

Українська Пресова Служба

Передрук із

***Хроніки Католицької Церкви
на Україні***

ч. 16

Від Редакції

У перших днях квітня 1987 редакція *Української Пресової Служби* одержала ч. 16 *Хроніки Католицької Церкви на Україні, Ужгород-Львів 1987*.

Це найбільше з усіх попередніх чисел *Хроніки* друкуємо в травневому й червневому числах *УПС*, а тому що «Автобіографія католицького українського священика Михайла Гаврилова», разом з його «Духовним заповітом», творить одну цілість, видаємо її окремою відбиткою. Робимо це ще й тому, що «Автобіографія» не лише цікава, але являється виявом живучости – а то й росту – Української католицької Церкви в її катакомбній дійсності.

Автор, 38-літній підпільний священик Католицької Церкви в Україні, оповідає про свою дорогу до віри, роки студій богословії в Ленінграді, свої близькі стосунки з покійним Ленінградським митрополитом Никодимом; характеризує відносини верховної ієрархії Російської православної Церкви з КГБ та контролю органів безпеки в Церкві й у духовній академії; описує свої роки як православний священик та внутрішнє навернення до католицької віри своїх предків, своє рішення задля правдивости перейти і зовнішньо до католицизму, свої другі священичі свячення та працю як тайний католицький душпастир у Західній Україні; характеризує зовнішній та внутрішній стан Української католицької Церкви в Україні.

Словом, читач знайде багато елементів до пригаданих думи над сучасною дійсністю нашої Церкви в Україні. Очевидно, чимало з того, що пише о. Михайло може нас

заскочити, виглядати сенсаційним чи неправдоподібним, а то й не подобатися нам. Одначе треба уважно прислуховуватися до всіх цих тверджень, над ними призадумуватися і робити певні заключення.

Українська Пресова Служба дальше слідитиме за найновішими подіями і документами, які відносяться до життя Української католицької Церкви в Україні і буде подавати їх до відома світовій публичній опінії у своїх місячних випусках, а то й окремими виданнями.

Рим, травень 1987

АВТОБІОГРАФІЯ
католицького українського священника
МИХАЙЛА ГАВРИЛОВА
1949 - 1987

**Кожна людина - це
перш за все історія**

*Сказав Господь до своїх учнів:
«Кому хоче хто йти вслід за мною, хай зречесться
самого себе, і хай візьме свого хреста та й за
мною йде! Бо хто хоче життя своє зберегти, той
погубить його, а хто згубить життя своє ради
мене та євангелії, той його збереже» (Мк. 8, 34)*

Село Рудники
січень-лютий 1987

Примітка: Право цю автобіографію публікувати, друкувати, передруковувати, розповсюджувати з допомогою засобів масової інформації надаю всім корпораціям і приватним особам без обмежень і винятків.

Умова: не дозволяю скорочувати текст і змінювати сенс того, що сказано.

Дозволяється виправляти граматичні помилки та стилістичні недотягнення. Цитовані слова та розмови інших осіб є автентичні, сенс їх передано правильно. Змінено може бути тільки формулювання речень. У випадку їхнього заперечування, їхніх слів ні в якому разі не опускати. Причиною такого заперечення може бути страх або тиск інших осіб.

*«Найчастіше справжня дорога
пролягає у тому напрямі,
який нам найважче обрати»
(Франсуа Моріак, «Ягня»)*

Вступ

Шановний читачу, перед Тобою рядки, написані від широкого серця рукою католицького священика. Цілком можливо, що Тобі у житті ніколи не доводилося читати сповіді людини, яка сама часто приймає сповідь інших. Подібних спроб поділитися своїм життям з другими було багато. Згадаймо хоча б *Сповідь* блаженного Августина. Не зважаючи на те, що я не письменник, все ж таки спробую відкрити своє найдорожче Тобі, шановний друже, а саме — свій неповторний шлях до Правди, яку я шукав, і, знайшовши її, став людиною вільною і щасливою.

Тепер є дуже багато людей, що можуть дати Тобі щось корисне, конкретне, видиме. Але в моїй розповіді не про це йдеться. Мова тут про те, що Христос сказав: «Не одним хлібом буде жити людина» — і ще: «Шукайте перш за все Царства Божого». Ти скажеш: «Ще один „клерикал“ буде повчати мене про мораль, справедливість, правду, покаєння, про товар, який тепер не користується попитом». Прошу Тебе, не поспішай з висновками, але подумай, чи маєш рацію? Антуан де Сент-Екзюпері

сказав: «Найважливіше є те, що невидиме». Мені хотілося б доповнити слова цієї мужньої людини: «Найважливішим невидимим є те, що знаходиться в твоєму серці, у серці кожної щирої, нелукавої людини. Те, що вистраждане, виплекане, вимріяне, винесене з безкомпромісного бою, найдорожче, те за що варта вмерти».

Я хочу сказати Тобі з власної практики, що в цьому безвартісному світі ще існують ідеали, задля яких варта жити.

Хочу сказати Тобі, що той, хто засмакує такого життя, вже не зможе існувати будь-як, а тільки так, як належить чесній людині.

Колись у древній християнській Церкві, існувала прилюдна сповідь. Це було покаяння мужніх, сміливих і відважних людей, людей сповнених сильною вірою і велетенською любов'ю. Безперечно, ми тепер дуже слабенькі і негідні поцілувати стопи цих святих людей, але Дух Божий, що дихає, де хоче, кличе і нас до покаяння.

Я – один із тих маленьких людей, але великих грішників, що бажають поділитися з Тобою своїм найдорожчим: великою любов'ю Господа, який мене знайшов, підняв, простив, приголубив і сказав у моєму серці: «Сину, розкажи іншим про мою незбагненну ласку, яку я їм приготував».

Якщо мені вдасться це зробити, то я буду щасливий.

Прошу Тебе, дорогий читачу, не суди мене строго, але вислухай і прости!

Дитячі роки

Мене звати Михайло Гаврилів, я син Петра й Анастазії з роду Сенишин. Я народився 22 лютого 1949 року в селі Рудники, Миколаївського району, Львівської області на Україні. Тоді наша сім'я складалася із семи чоловік: батько, мати, дідусь по батьковій лінії Микола, по маминій лінії дідусь Григорій, бабця Розалія, брат мами – Василь і я.

Свої дитячі роки я провів серед чудової природи на хуторі Дубина біля річки Нежухівки, що впадає в Дністер. Це були повоєнні роки, важкі й небезпечні роки українського партизанського руху опору, роки колективізації й запровадження в Західній Україні радянської влади.

У 1945 році дідусь Григорій й бабця Розалія засуджені й вивезені, як і багато інших людей, у концтабори. Їх звільнено щойно весною 1955 року. Тим часом мати і її брат Василь змушені були самі давати собі ради.

У 1948 році мати вийшла заміж за Петра Гаврилова, який тоді повернувся із Німеччини, куди його вивезли німці на роботу. Жити батькам на хуторі не дозволили; вони змушені були поневірятися по чужих хатах, і щойно в 1953 році, по смерті Сталіна, ми повернулися до рідної домівки.

Пригадую собі, що це було весною, коли розлогі поля були увінчані білими ромашками, а сади чудово пахли нектаром. Мама розповідала мені, що я був спокійним хлопчиком, любив природу, особливо мурашок, а також охоче купався в калюжах. Ще тоді, пригадує мати, я вже робив збитки, і кому? До нас приходив «стрибок», тобто НКВДист, Бальва, що брав мене на руки, саджав на коліна і, погойдуючи, говорив: «Ну, ким же ж ти виростеш?» Йому, на жаль, так і не довелося довідатися про це: він помер у 60-их роках у Миколаєві.

Коли мені було п'ять років, дідусь Микола навчили мене читати. Першою книгою, яку я прочитав, була *Біблійна Історія Старого і Нового Заповіту*, надрукована церковно-слов'янськими буквами ще за Австрії. Ця книга справила на мене своїм змістом та малюнками сильне й незабутнє враження. Особливо мені подобалося перечитувати оповідання про створення світу, про перших людей, про пригоди Йосипа в Єгипті...

Наша сім'я була віруючою, але традиційно. Можна сказати з певністю, що моє дитинство було вдалим, бо ж я виростав на лоні природи: луги, гаї, річка, що весною розливалася широко, метелики й запашні квіти, а зимою білюсінський сніг – все це наповнювало мою дитячу несплямлену душу неповторною радістю й гармонією.

У ті роки ще ніхто не чув про хемічні добрива, про дуст, про екологічні проблеми, про зникаючі тварини й т. зв. «червону книгу», в яку заносять тепер зникаючі види.

У ті часи рідко хто мав радіо. Люди черпали інформації один від одного, а також із книжок. У той час ніхто не знав таких слів, як: алкоголізм, наркоманія, розводи. Люди були збідовані і горнулися один до одного.

Часто, пригадую собі, сходилися на вечорниці, тоді співали й танцювали під губну гармошку та розповідали цікаві історії. Ми, малі, сиділи на печі і жадібно слухали. Ніколи ми не чули від старших вульгарного слова, ніколи не бачили когось п'яним. Тоді особливо відчувалася атмосфера взаємної поваги й пошани.

Мої батьки мало займалися мною. Вони навчили мене відрізнати добро від зла, а потім або нагороджували, або карали, в залежності від учинку. Я знав свої обов'язки: пасти корову, загнати вечером гуси до хліва... Моя свобода не була обмеженою якимись параграфами, навпаки, мені самому було дано нею користуватися і нести відповідальність перед батьками. І за такий спосіб виховання я батькам дуже вдячний.

До чотирнадцяти років я хворів бронхітом і не міг, як інші діти, купатися в холодній воді та багато бігати, зате багато читав.

У 1955 році повернулися із заслання дідусь та бабця. Була весна, знову було багато квітів і радості. Я по дитячому спочатку трохи боявся дідуся та баби, а потім сильно їх полюбив. Дідусь дуже добре орієнтувався в географії і багато любив розповідати про різні країни світу. Ми навіть дивувалися, звідки він це все знає. Виявляється, що в концтаборі можна

скінчити хороший «університет». Баба теж розказувала нам про життя політичних зеків [в'язнів «заключенних»], серед яких дуже багато істинно віруючих християн, що не признавали офіційної Церкви і за це сильно страждали. Пригадую собі, як бабця казала, що була серед них Даша, яка мала дуже гарний голос. І коли хтось із конвою просив її заспівати, то вона бралася руками за ґрати і зачиняла:

«Широка страна моя родная,
Много в ней лесов, полей и рек.
Я другой такой страны не знаю,
Где так вольно дышет человек».

Тоді конвоїри кричали: «Перестань, зразу перестань!» Перебування в концтаборі далось знаки. Дідусь скоро померли, і мені їх було дуже шкода.

Навчання в школі

У 1956 році розпочалося моє навчання в школі, яке закінчилося у 1964 році. Воно давалося мені дуже легко. Особливо я любив природознавство, читання, каліграфію, зате не любив точних наук: арифметику, хемію. Під час навчання у школі я читав дуже багато книжок. Любов до них прищепила мені мама, бо й сама багато читала. З українських письменників подобалися: Мирний, Кобилянська, Мартович, Старицький, Нечуй-Левицький, ну й, ясна річ, великий поет Шевченко; з російських: Прішвін,

Толстой, Трублаїні, Катаєв; з іноземних: Верн, Рід, Велс; а ось Купер мене зовсім не зацікавив.

Ще у четвертій класі я прочитав *Американську трагедію* Драйзера, викрадаючи цю книгу у мами з-під подушки; подібним способом перечитав Гюго *Знедолені* і *Джен Ейр* Шарлотти Бронте.

Звичайно, читання художньої літератури відбувалося не систематично, а хаотично, і в цьому полягав його недолік. Навчання в школі ще не було таким отяжливим, як тепер.

У той час учителі мали великий авторитет. До них люди зверталися «пане вчителю, пані вчителько». Вони могли дозволити собі покарати нечемного чи лінивого учня лінійкою по руках, або поставити в кут. Самі батьки нічого не мали проти таких метод, навпаки, допомагали вчителям тримати дисципліну.

Про жадне атеїстичне виховання тоді навіть ніхто й не чув. Ніхто з учителів, скільки пам'ятаю, не торкався релігійної теми. Діти свobodно ходили до церкви, ходили з колядою, і ніхто з учителів не перешкаджав, як це ми тепер бачимо, коли нещасні вчителі, особливо керівники клас, змушені проводити різдвяні свята на роздоріжжях та ловити малих колядників.

Навчання в технікумі

Закінчивши школу із двома трійками, з фізкультури й малювання, я поступив у львівський технікум громадського харчування на механічний відділ. Жив, як більшість студентів, то в гуртожитку, то на квартирі, і щосуботи приїжджав додому електричкою.

Це були роки бурхливої, безтурботної юности; вони незалишили у моєму житті особливого сліду. У 1967 році мене направили на шестимісячну практику у місто Свалява, Закарпатської області. Весна й літо, проведені серед прегарної мальовничої природи, справили на мене незабутнє враження. Я ще більше полюбив свою неосяжну Україну за її красу.

У той же час я почувався самотнім, хоч і були в мене товариші. Почали приходити думки про самовизначення, але це не було нічого конкретного, навпаки, все містилося у мені самім, в моїх почуттях і, скоріш усього, підсвідомо.

По закінченні технікуму мене направили на роботу в місто Хуст, знову ж таки Закарпатської області. Це старовинне місто справило на мене якнайкраще враження своїм замком, брукованими вулицями і своєю історією.

Я жив на квартирі у місцевих людей, і саме в них я знайшов серед старого хламу старі книги, які їх зовсім не цікавили. *Історія української літератури* Ефремова, 1920 року видання, відкрила для мене багато чого такого, про що у школі нам навіть не згадували.

Власне тоді я зрозумів, що від нас багато дечого приховують і перекручують. Чому?! Відповідь прийшла значно пізніше, коли я став зрілою людиною.

У Хусті в мене теж були товариші, але мої зацікавлення залишилися для них незрозумілими. Вони більш усього любили розмовляти про смачну їжу, танці, секс. Моя самотність поглиблювалася. Мене тягнуло до літератури, поезії. Релігія на той час була для мене *terra incognita*.

Безперечно таке нетипічне моє відношення до життя було наслідком мого передчасного інтелектуального розвитку.

Армія

Ось з такими думками весною 1968 року мене на два з половиною роки забрали до армії. Тепер, оглядаючись назад, я можу сказати, що Бог усе використовує для добра людини, навіть армію. Служба дала мені так багато, що без неї я не став би тим, ким є тепер. Отож дещо більше хочу зупинитись на впливові армійських умов і на тій внутрішній еволюції, що мене так сильно змінила.

В армії я вперше познайомився із почуттям носталгії, бо служити мені прийшлося в Свердловську, Красноярську й Казахстані. Я служив у залізничних військах. Ми будували шосейні й залізні дороги, тобто були звичайними робітниками, тільки у солдатській формі. У такі війська переважно потрапляють «неблагонадійні», тобто ті юнаки, батьки чи діди яких суджені за політичною статтею. Ось чому у залізничних військах більше всього було азербайджанців, казахів, узбеків, балтійців, західніх українців і дуже мало росіян. І ось чому ще під час призиву, коли видавали мені т. зв. приписне свідоцтво, майор, коли довідався про те, що мої дідусь і бабця суджені, негайно узяв мої відбитки пальців. При цьому він кричав: «Яблуко від яблуні недалеко падає».

Але, як кажуть, «нема злого, щоб на добре не вийшло». Армія дає також хороший вишкіл, фізично скріплює організм, привчає до самотійності та самодисципліни, виробляє здорове почуття боргу, толеранції, солідарності, колективізму й товариськості, особливо між земляками.

Армія, зрештою, змушує солдата замислюватися над проблемою взаємолюдських відносин, а саме: підлеглий—начальник, «салага» (молодий солдат)—«старик» (солдат, що закінчує службу); над проблемою моралі, власної свободи, власної гідності. В армії перетинаються шляхи різних людей, їх характерів, поглядів, релігій і т. п.

Вперше у своєму житті я почав замислюватися, саме в армії, над проблемою справедливості. Армія як колективна й дисциплінована організація рівняє всіх, але в практиці це далеко не так. Є в її рядах хабарники, підлабузники, донощики, п'яниці, наркомани, розпусники, є самовпевнені офіцери-кар'єристи, командири, що насолоджуються своєю необмеженою владою над солдатом.

Наприклад, такий собі сержант Галушкін (білорус) потрапив ранком по декілька разів командувати: «підйом» — солдати схоплювалися з ліжок і через 45 секунд стояли в шерензі, і: «відбій» — солдати роздягалися і лягали в ліжка, і то тільки із-за його власної примхи, або із-за того, що в якогось солдата було незадоволене обличчя.

Не всі командири були такими, як Галушкін, були серйозні й поважні люди, які читали

хороші книги, які розуміли солдатську душу, часто ми-досердилися над солдатами.

Але проблема, що мене хвилювала, полягала ось у чому: хто винагородить добрим за їх добро? І хто відплатить злим за їх зло, тим більше, що з цими людьми вже ніколи не прийдеться зустрінутися, ба коли ми помremo й будемо лежати в могилах.

Були, правда, такі солдати, що клялися помститися на Галушкінові і йому подібним, але, чи сповнили вони свою клятву, невідомо. Мене, зрештою, не приваблювало бажання помсти, просто хвилювала сама проблема справедливості як такої, а, окрім цього, тривожило питання: «Чому я повинен бути людиною доброю, а не поганою, хоч людині, як я бачив, несправедливій, хитрій і жорстокій живеться значно легше?».

Це важливе питання, як я довідався значно пізніше, хвилювало багатьох людей навіть у сиву давнину. Під час служби в армії (я був диспетчером в автомобільній роті) я багато читав, сподіваючися розв'язати поставлені собі питання. Я відкрив для себе таких великих письменників, як Тагор, Роллан, Ремарк, Цвайг, Тувім, Лондон, Достоевський. У своїх творах вони дуже багато писали про несправедливість, але розв'язки я у них не знаходив, або просто не міг погодитись із їхньою рецептою, наприклад, із фіналом Мартіна Ідена. Значно глибше порушував проблеми моралі Достоевський, особливо в романі *Брати Карамазови*, але бунтувати це одне, а серйозно вирішити питання справедливості – це зовсім інше.

Наприкінці другого року служби, нашу автомобільну роту перевели у Казахстан на збирання врожаю. Нас зустріли там широко-безкраї степи, без жадного дерева, і тільки де-не-де видніли червоно-фіолетові солончаки. Ось у цих степах Казахстану я найбільше відчув свою самоту й свою свободу. Часто йшов у степ, лягав на пожовклу траву і, вдивляючись у безмежне голубе небо, роздумував. У цей час я почав вести щоденник і писати вірші. Дуже шкодую тепер, що вони не збереглися. Я жив мріями про недалеке повернення на батьківщину і будував пляни на майбутнє, які, як побачимо пізніше, Господь цілковито перекреслив.

Перший поворот на Україну

Осіню 1970 року я вернувся додому. Насолоджувався відпочинком, рідною мовою, красою рідної землі. Вирішив працювати й одночасно вчитися на філологічному факультеті Львівського університету. Так і зробив. Влаштувався на роботу за спеціальністю техніка-механіка холодильного обладнання у Миколаївський комбінат громадського харчування. Дуже старанно готувався до вступу в університет.

Товаришів як таких у мене майже не було, окрім мого однокласника Гарасимова Степана, котрий потім обрав свій шлях у житті і наша дружба розпалася. Мої ровесники книжками не цікавились, більше говорили про «випивони», «закусони» і про секс. Я почувався, неначе

водій за кермом, що в тумані не бачить дороги і світла.

Одного разу мене запросив у гості мій одно-клясник Ярослав Данилів; ми посиділи у нього, послухали музики, подивилися на телевізор, було скучно, вирішили піти в село. Проходили біля хати однієї бабці, що гнала самогон. Славко спитав мене: «Карбованець маєш?» Я йому дав. Незадовго він прийшов іще з одним товаришем і з пляшкою самогону. У саду цієї бабці були столики, і ми стали за один із них. Славко розлив сивуху у склянки, дав мені.

Я взяв цю склянку з самогоном у руку і подивився на неї. Самогон нагадував туман. Це враження ще більше посилювалося тим, що сонце скочувалося за обрій і над ставками піднімався легкий прошарок пари. Мені у цю хвилину стало дуже сумно й тяжко на душі, а також дуже противно, я рішучо поставив склянку з самогоном на стіл і відійшов. Вдома я довго думав: «Як знайти вихід із цього сивого, студеного туману, що облутує людське життя?»

Зі Степаном ми читали книги, подорожували удвох, сперечалися, але все чогось бракувало. «Бракувало Тебе, Господи!»

Я почав слухати релігійні радіопередачі Монте-Карло. Я почав їх конспектувати. Але з часом вони подобались мені все менше й менше. Перш за все, вони були неделікатними: нав'язували настирливо свої погляди, диктори говорили зовсім нещиро, але з якоюсь зверхньою гордістю зверталися до слухача та повчали його. А окрім того примітивні релі-

гійні пісеньки часто-густо на народні, а то й на естрадні мелодії, зовсім відбили охоту до цих релігійних протестантських передач. У них не було глибини думки й зрозуміння ширини людського серця. Тексти Святого Письма використовувалися з метою доказати свої постуляти. Я, звичайно, вибачаюсь перед братами-протестантами, що піддаю критиці їхні радіопередачі, але, поважаючи їхні переконання, хочу висловити свою думку і свої враження.

Мене продовжували хвилювати питання, про які я говорив вище. І на одне із них зовсім випадково знайшов відповідь. Одного разу я знайшов у шухляді старенький молитовник без початку й кінця. Перегортаючи його, натрапив на одне місце, де було написано таке:

«Шість правд віри:

1. є один Бог, котрий усе сотворив і всім управляє;
2. Бог є справедливий Суддя, який за добре нагороджує, а за зло карає».

І ось у цю хвилю, неначе блискавка, прорізала мій мозок думка про те, що саме в цих простих словах, які я й до цього читав, міститься усе вирішення великої проблеми, що мене так давно мучила, проблеми справедливості. Стало мені цілком ясно, чому я повинен бути доброю людиною, а не злою.

Релігія стає на перше місце

Хоч я і виховався у сім'ї релігійній, і хоч час від часу відвідував сільську церкву, все ж таки розв'язання своїх серйозних питань я знайшов тільки тоді, коли Господь мені допоміг.

Християнська самосвідомість пробуджується по-справжньому тільки тоді, коли людина чесно ставить собі питання, а не тікає від них, і коли вона старається чесно на ці питання відповісти. Коли розв'язання поставленого запитання перевищує людські сили і його не може дати так званий гуманізм, ось тоді приходить на допомогу Той, Хто є наймудріший і найдобріший, Сам Господь Бог. Найкращим християнином є той, що таким стається у наступну секунду свого існування, тобто, не той, що народився у християнській сім'ї, не той, що традиційно сповняє обряди, але той, що приймає велике рішення, яке змінює і спосіб думання і спосіб життя.

Передо мною постали нові питання: якщо є Бог – то хто він такий? Яким повинне бути моє відношення до нього? Я почав дуже систематично відвідувати сільський храм та уважно слухати проповіді священника, але відповіді на ці та інші питання, що виникали, я не знаходив.

Та Господь уже мене із своєї опіки не опускав. Потрапила мені до рук книжечка, яку написав священник монах Ч.С.В.В., *Боже Провидіння*, в якій автор Петро Кисіль переконливо та доступно показав безвартність, а краще сказати відносну цінність земних речей, таких, як багатство, влада, слава, краса і т. п., і звернув увагу на красу та велич життя для Бога і на вічну нагороду.

Мені хотілося читати ще більше подібних книг, та їх не було. Позичив у сусідів *Молитовник християнської родини*, почав переписувати у свій «нотес» молитви і вивчати їх напам'ять. Коли я захотів поділитися своїми думками з товаришами, вони не тільки не зрозуміли мене, але ще й кепкувати почали, тому я перестав зовсім ходити в село і опинився у цілковитій ізоляції. Зі Степаном Гарасимовим можна ще було поговорити на релігійні теми. Ми часом ходили на край нашого села, де стояв хрест і де, як мовиться у переданні, дуже давно стояла церква святих апостолів Петра й Павла та був монастир. Ми під цим хрестом молилися навколішках, і нам було добре.

Я й далі старанно готувався до вступу в університет, але в один (я його називаю: прекрасний) момент мого молодого життя Бог остаточно втрутився і повернув його в іншу несподівану сторону.

Християнство – це коли Христос стає тобі поперек дороги, або коли ти стаєш поперек дороги Христові

«Інтервенція» Бога в моє життя сталася на самий Великдень 1971 року. Опісля події розвинулися дуже бурхливо. Тут хочу, шановний читачу, дещо докладніше розповісти про те, як Господь діє у світі, і як своєю правицею провадить кожну людину до повної правди, і як використовує обставини, пошуки людини, а навіть і її характер, щоб з нею зустрітися і продовжити таку зустріч надалі. Може й у Твоєму житті щось подібного траплялося.

Найважливіше, як здається, це не прогавити цього важливого моменту, не втратити цей можливо єдиний і неповторний шанс. Людина, що зустрілася з Богом у своєму серці, відчуває величезну радість і величезну тугу за такими хвилями зустрічі з Ним. Тут словами дуже важко описати такий момент, легше всього його відчутти, наприклад, слухаючи музику, хоча б сонату ре-мажор Генделя.

У моєму рідному селі ще зберігалася донедавна старовинна традиційна забава гагілок. Всі юнаки й дівчата села, зодягнені у національні вишиті костюми, ввечері у перший, другий та третій день великодніх свят збиралися біля церкви і розпочинали забаву: співали й танцювали огірочка, танчика-подунайчика і т. п. Це чарівна, романтична й запальна весняна забава, не те що теперішні дискотеки. Ніхто з молоді не був п'яним, ніхто не вживав вульгарних слів, бо ж бавилися під

церквою. У багатьох юнацьких і дівочих серцях власне тут народжувалося перше щире кохання, котре Христос благословив зі свого храму, немов весілля в Кані Галилейській. На превеликий жаль, ці забави тепер витіснені магнетофонами, телевізорами, дискотеками, а часто навіть, просто, пияцтвом і розпустою.

Так ось, після «огірочка» – довгого запального і втомлюючого танка – я відійшов трохи в сторону, щоб відпочити. Був сам і стояв біля місійного високого дерев'яного хреста, дивився на барвисту молодь і так собі думав: Що б його зробити у своєму житті гарного та великого й корисного для цих своїх ровесників? І тут нежданно прийшла думка: «Ти повинен бути священиком!» Ця думка була настільки несподіваною і приголомшуючою, що гаївки вже були нецікавими.

У той же ж вечір я поділився своїм об'явленням із одним хлопцем, Мироном, що якраз підійшов до мене. Він порадив мені звернутися до священика. Дома батькам я так нічого й не розповідав, бо навіть трохи встидався такої своєї думки – стати священиком. Не міг дочекатися наступного вечора, щоб піти до пароха і порадитися з ним.

Наш сільський священик, Василь Миронович, прийняв мене радо, але насторожено. Як я довідався значно пізніше, це був колишній греко-католицький священик, що підписав православ'я, а потім навіть оженився з якоюсь учителькою. Але тоді я цього всього не розумів і приймав особу священика за «добру монету».

Тим більше я не розумівся – та й не тільки я, але й інші люди нашого села – на вірі католицькій, православній. Ніхто не знав різниці між цими вірами. Люди вважали, що треба ходити до своєї церкви, бо так робили й батьки, так було все і так повинно бути. Ніхто не мав зеленого поняття, що Католицька Церква офіційально перестала існувати ще у 1946 році і з того часу існує у підпіллі.

Священики, що підписали православ'я, про такі речі мовчали, мовчало й Радіо Ватикан, і тільки деколи натяками давало зрозуміти, що ми галичани є католики і такими повинні залишатися. Звичайно, така незрозуміла «засекреченість» у справах віри зі сторони працівників української програми Радія Ватикан нічим не можна виправдати, бо вона принесла шкоду багатьом душам.

Коли я прийшов до пароха, він делікатно й насторожено почав розпитувати: хто я такий і які маю справи? Розказав я йому про своє покликання і просив поради. Він сказав трохи почекати, і якщо ця думка не покидатиме мене, то покликання є справжнім. Пораду він дав мені мудру, але було б ще краще, якщо б він розповів мені про різницю між вірами: православною і католицькою, а також про те, чим змушений займатися православний священик на парафії. Можливо тоді я не зробив би такого зигзагу у своєму житті, який приніс мені так багато хвилювань і труднощів, а, з іншого боку, може в цьому теж була воля Божа. Це, зрештою, важко зрозуміти.

Парох сказав мені, щоб я прийшов через тиждень. Коли я прийшов удруге, він дав мені умови вступу до семінарії, а через декілька днів написав рекомендаційного листа та дав метрикальний витяг із парохіяльних книг про моє хрещення й миропомазання. Я почав готуватися до вступу у семінарію. Цей час для мене був хвилюючим, бо я відчув, що стаю людиною зовсім інакшою, відмінною від інших юнаків. Я поділився вдома своїми намірами, бабуся й мама не були проти, але батько заперечував, та своїх рацій викласти не зміг.

У цей час я познайомився зі священником Богданом Щуром, що працює парохом в селі Держів, Миколаївського району. Цей священник теж нічого не розповів мені про різницю між вірами католицькою і православною, хоч сам був до 1946 року греко-католицьким священником і закінчив перед своїм свяченням греко-католицьку семінарію у Львові. Священник Богдан Щур мав у людей свого села й навколишніх сіл непогану опінію як священник з добрим голосом, як проповідник і не ласий на гроші.

Для мене особа священника, людини, що одягає прегарні ризи, була чимсь надзвичайним, і я без крихітки сумніву та без жадної застави приймав усі їхні поради, як непомильний голос Бога. Священник Богдан Щур познайомив мене із львівським священником Віталієм Політилом, парохом Успенської церкви. Священник Політило часто їздив до Канади як візитатор православних українців. Він також добре знав Ленінградського митрополита Никодима, з яким у свій час навчався в

Ленінградській духовній академії. Саме в цей духовний учбовий заклад і порадили мені податися священники Щур та Політило.

Вперше у Ленінграді

У липні 1971 року я розраховувався з роботи, знявся із військового обліку, виписався у паспортному столі сільради та з відповідними документами подався до Ленінграду. Розшукав Обводний канал 17, де розміщені духовні семінарія й академія і вперше переступив поріг того закладу, в якому мені довелося навчатися шість років.

Тут було тихо, безлюдно, пахло ладаном і свічками, були канікули. Я зайшов у секретаріят та здав свої документи й рекомендаційного листа митрополитові Никодиму від Політиля. Один із вступників дав мені пораду, щоб після приїзду додому я скрився в когось із родичів чи знайомих, щоб уникнути переслідувань збоку місцевих органів, які можуть чинити всілякі перешкоди, ба навіть провокації, щоб не допустити мене до здачі вступних екзаменів.

Значно пізніше, коли я вже навчався у семінарії, довідався, що всіма, хто має будь-який зв'язок із духовними школами, піклується КГБ і що серед студентів, серед викладачів, серед обслуговуючого персоналу органи безпеки мають своїх або працівників, або співпрацівників.

Час очікування

Як тільки я повернувся додому, то негайно виїхав до родичів та очікував там повідомлення зі семінарії про вступні іспити і готувався до них.

Тим часом до батьків почали приходити гінці із сільради та з районного Миколаївського військового комісаріату з повістками для мене, але батьки цих повісток не приймали.

10 серпня 1971 року надійшло повідомлення з Ленінградської духовної семінарії, з числом 300, за підписом ректора академії й семінарії єпископа Мелітона і завідуючої канцелярією Уварової, у якому мовилося, що я допущений до здачі екзаменів і що вони відбудуться 20 серпня о 9 годині у приміщенні семінарії. Це повідомлення мені привезла мама до родичів, у яких я переховувався.

Працання з комсомолом

Екзамени я здав успішно, але інспектор семінарії священник Володимир Сорокін сказав мені, що у семінарію мене приймуть щойно тоді, коли я привезу справку-посвідку, що я не комсомолець.

Тимчасом у моєму військовому квитку було записано в графі «партійність»: «член ВЛКСМ з 1966 року». Коли я навчався у технікумі на другому курсі, то позбирали тих студентів, що

не були комсомольцями, привели нас у Шевченківський районний комітет комсомолу міста Львова і там вручили нам комсомольські квитки. Це був чисто формальний акт, завдяки якому секретар комсомольської організації технікуму могла звітувати, що тепер у неї некомсомольців немає. Звичайно, про те, чи ми віримо в Бога, чи ні, ніхто під час приймання нас у комсомол не питав.

Ось таким способом я став членом ВЛКСМ, а тепер по здачі екзаменів до семінарії, мав клопоти. Та й не тільки я, подібних вступників було більше.

25 серпня я повернувся у своє село Рудники та звернувся до місцевого сільського секретаря Євгена Хруща з проханням видати мені довідку про виписання мене з комсомолу. Він не пішов мені назустріч, а, навпаки, влаштував пастку: сказав, щоб я прийшов наступного ранку до сільради за цією довідкою. Мені ж якийсь попереджуючий голос у душі говорив, щоб я їхав до Львова.

Отож о 10 годині я зустрівся у Шевченківському районному комітеті комсомолу з секретарем Володимиром Григоровичем Франком, який, коли довідався про моє рішення стати священиком і про те, що прошу виключити мене з комсомолу, сильно затривожився і кудись зник. Через хвилю повернувся ще з двома «товаришами». Усі троє поперемінно різними способами, то залякуваннями, то обіцянками старалися відтягнути мене від моїх намірів стати священиком та виступити з комсомолу.

Я ж на ці всі їхні «агітації» відповідав одною фразою:

- Якщо ви не можете вирішити цього питання, то я буду звертатися у республіканський комітет комсомолу в Київ.

На це вони відповідали:

- Та що ви, що ви, не треба туди звертатись, ми самі все вирішимо.

Мені, дійсно, щастило, бо якраз цього самого дня, 26 серпня, за графіком було призначене зібрання бюро комсомолу і вони не могли не вирішити моєї справи. Отож, починаючи з 14 години до години 18, комсомольські ватажки – а їх було одинадцять – виключали мене з комсомолу. Вийшов я з цього кабінету голодним, змученим, але не комсомольцем.

Перша зустріч з працівником КГБ

На другий день, 27 серпня, в годині 10, вперше прийшов до нашої хати офіцер КГБ (капітан), показав посвідку, прізвище його я, на жаль, забув. Він всілякими способами намовляв мене не поступати до семінарії: обіцяв «золоті гори», відтак грозив і чомусь дуже запрошував прийти у Миколаївський районний відділ міліції. Коли побачив, що нічого не діб'ється, дав спокій. На прощання сказав:

- Як будете їхати до Ленінграду, ми вас все рівно спіймаємо і в семінарію не допустимо.

Я, звичайно, не став чекати, коли вони мене спіймають, але в той же ж день через Дрогобич, Стрий, Рівне подався до Ленінграду.

Навчання в духовній семінарії

З 1 вересня розпочалося навчання у духовній семінарії. Умови тут були ідеальними. Солідна бібліотека, хороша читальня, просторі аудиторії, трохи тіснуваті, але комфортні житлові кімнати з аскетичним урядженням, велика їдальня, безплатне харчування, раз у рік безплатний чорний костюм, пошитий в ательє на замовлення, досконала чистота, яку підтримували спеціально найняті прибиральниці, високий рівень лекцій і, нарешті, семінарський храм у честь святого апостола і євангелиста Йоана Богослова, покровителя духовної академії і семінарії.

У храмі теж було чисто, всюди прибрано, затишно, але чисто по-російськи: багато ікон, лампадок і свічок. У храмі був балькон-хори, вхід до нього завжди відкритий, щоб можна там помолитися.

У семінарії був теж медичний пункт, фельдшер, була теж чудова сауна; музична зала для тих, що бажали займатися музикою.

Розпорядок дня був такий:

встання о 7.30

ранішня молитва о 8.00

сніданок 8.30

лекції по 3-4 пари

із 15-хвилинними перервами з 9.00 до 13.30

обід о 14.00

вільний час з 15.00 до 18.00

(можна було йти в місто)

з 18.00 до 20.00 т. зв. самопідготовка.

вечеря о 20.00

вечіря молитва о 20.30

у неділю: загальна Служба Божа о 7.00

і о 10.00. По обіді вільний вихід у місто;

у суботу о 18.00 «всеночне бдіння», тобто

вечіря з утринею, в яких брали участь

усі студенти.

Для ознайомлення і засвоєння літургійних богослужб студентами, були створені десять груп, які по черзі день-у-день відправляли добовий круг літургійного уставу. Кожен студент обов'язково входив у якусь із цих груп.

Навчання велося російською мовою. У семінарії застосовувалася шкільна форма навчання: питомець слухає лекцію, наступного разу опитування, відповідно оцінка в журнал. В академії – університетська форма навчання: піврічний семестр, екзамени. Оцінювання знань по п'ятибальній системі. Оцінка «п'ять» була найвищою. Для заохочення були впроваджені теж три «розряди». Той студент, що закінчував річне навчання по 1-му розряді (не менше 4,5 балів) отримував кожного місяця до

стипендії, яка становила 15 карбованців намісяць, ще 10 карбованців. Примірних студентів, окрім цього, на свято апостола Йоана Богослова нагороджували подарунком, частіше всього хорошою книгою.

Храм семінарії під час відправи недільних богослужб і празничних, а також у суботу під час всеночного був відкритий для всіх. В основному приходили до семінарського храму жінки похилого віку, дуже рідко молодь, інколи туристи, а також дівчата – дочки священників, що сильно бажали самі вийти заміж за семінариста і стати «матушкою».

У храмі співали два хори семінаристів. Одним керував викладач співів, а другим учень диригентської кляси. Як на непрофесіоналів спів був досить непоганий.

У семінарії студенти вивчали також мови: перш за все російську, відтак церковнослов'янську, грецьку, латинську, а в академії також і єврейську; окрім цього, одну із сучасних європейських мов: англійську, французьку чи німецьку за власним бажанням.

Часто семінаристів питають люди, чи вивчають у семінарії й академії марксизм-ленінізм та історію партії (КПРС). Ні, не вивчають, але й не забороняють. У семінарії є чудова бібліотека не тільки з дореволюційною й сучасною богословською літературою, але й з будь-якою літературою, в тому числі художньою, і навіть марксистською. Дуже багато книг і періодиків надсилали в Ленінградську академію зарубіжні богословські центри, особливо католицькі: з Італії, Франції, Німеччини, Аме-

рики, Польщі і т. д. У той час, коли я вчився, потік інформації в духовних школах був досить широким і при бажанні можна було багато дечого довідатися та бути в курсі актуального церковного й богословського життя.

За національним складом студенти семінарії й академії поділялись так: приблизно 70-80 відсотків – українці із Західньої України та Закарпаття, 10 відсотків – українці із Східньої України, 10 відсотків – росіяни й інші національності, зокрема молдавани. Гадаю, що такий стан зберігається з невеликими коливаннями постійно.

Перше, що кидається в очі питомцеві на початку навчання, це незвичайна атмосфера – цілком відмінне життя, не таке, як там, за стінами семінарії. Тут більше діють почуття, появляється пієтизм, а навіть у деякій мірі містицизм. Але згодом починається інтелектуальне формування особистости. Для галичан у перший час появляється бар'єр менталітету: західній спосіб мислення і структура мови цілком відмінні від російського та ще й православного способу думання. Але згодом ця перешкода зникає.

Поступово починає кидатися у вічі якась несерйозність не тільки серед студентів, але й серед викладачів, до всього, що мало б стояти на першому місці: духовне життя, літургічне, навчання.

Наприклад, один семінарист-ленінградець, здається його ім'я було Володковскій, мав здібність імітувати голоси. Одного разу, коли йому доручили читати канон утрені, він,

наслідуючи протидиякона Льошу Добиша, читав цей канон захриплим гучним басом. Усі студенти аж заходились від сміху, а ректор семінарії, що знаходився у вівтарі, довго не міг второпати, чому це в семінарії канон утрени читає протодиякон Троїцького собору. Аж після того, як побачив Володковського, все зрозумів. Через деякий час цього питомця виключили.

Або такий приклад: у кімнаті два студенти вчаться виголошувати прокімен і читати Апостола.

1-й: «Вонмем, Премудрость, Вонмем».

2-й: «Прокимен, глас 9-й, Пролетарии всех стран, соединяйтесь».

1-й: стих: «Комплексно усваивайте учебу».

2-й: повторює прокімен, як вище.

1-й: «Премудрость».

2-й: «Брежнева посланье, чтение».

1-й: «Вонмем».

2-й: «Товарищи», і читає промову Брежнева з газети.

Усі присутні аж качаються зі сміху.

Звичайно, що були серед семінаристів і серйозні хлопці, ба навіть фанатики. Один із них, як хрестився, то так «истово», що на раменах піджака повитирав дірки. Згодом його теж виключили, бо він багато молився, а замало вчився. Так що бути занадто побожним теж не є корисно для семінарста.

Я перш за все собі постановив, що буду вчитися серйозно, бо ж для цього я й поступив, тим більше з такими труднощами. Окрім цього, я розумів, що такої бібліотеки, як тут я більше ніде не знайду. Отож я жадібно накинувся на книги. Читав і читав, а також ретельно конспектував прочитане, щоб збереглося на майбутнє.

Вільний час використовував для ознайомлення із містом Ленінградом. Це – найкрасивіше місто у Радянському Союзі. І власне в цьому місті моя нога вперше у житті переступила поріг католицького костелу Пречистої Діви Марії Люрдської, котрий розташований на Ковенському провалку (бічна вулиці Маяковського).

Лекції катехизму читав нам священник Николай Гундяев, брат єпископа Кирила Гундяєва, що у свій час був ректором Ленінградської духовної академії й семінарії. Коли ми розглядали на уроці тему про Євхаристію, священник Николай сказав, між іншим, таке: «У нас немає такої сильної євхаристичної дисципліни, як у католиків. У них особливо відчувається євхаристична присутність Христа. Можна сказати, що Літургія в них дуже христоцентрична. Ви подивіться, як католики відносяться до Євхаристії, вони клякають, коли приймають її».

Я собі подумав: Треба було б подивитися, але де? Почав розпитувати людей у місті, бо питати про такі речі в семінарії не відважився. І ось на запитання: «Де знаходиться у Ленінграді костел?» – один чоловік все таки мені пояснив, як знайти «польську церкву».

Якраз була неділя, вільний час, і я пішов до костелу.

Вперше у католицькому храмі

Костел був відчинений, і я вперше у своєму житті ввійшов до католицького храму. І це треба ж було, щоб я, галичанин, навчаючися у Львові, де два костели, проживаючи у Західній Україні, ніколи не побував у католицькому храмі!

Коли я зайшов до костелу, то просто розгубився і не знав, як себе вести. Перше, що мене вразило – це цілковита тиша. Стояли ряди крісел, в яких сиділо небагато людей, деякі клячали на колінах і молилися з молитовників або на вервиці. Ніхто не розмовляв, не ходив, не запалював лямпадок чи свічок. Повітря було свіже й чисте, іконостасу не було зовсім, престіл був відкритий і освітлений м'яким спокійним світлом.

Атмосфера цього невеличкого, стрункого, скромного католицького собору спричинювала в душі велику повагу, серйозність і викликала побожність. Ноги самі згиналися, щоб клякнути й віддати честь всемогутньому Богові, утаєному у пресвятій тайні Євхаристії.

Я так і зробив, клякнув тут же ж біля входу і молився. На жаль, я прийшов уже по закінченні Літургії, костел закривали, надходив вечір, пора була пізня і треба було йти до

семінарії, але я постановив наступної неділі обов'язково прийти сюди знову.

По дорозі до семінарії я багато роздумував про величезну різницю, яку я побачив між католицькою і православною побожністю і практикою. Я також зрозумів ще одне, а саме, що між західньою літургійною дисципліною українською і костелом є більше схожості, ніж з православним храмом, в якому дисципліни немає зовсім.

Ленінградський костел як осередок мого духовного життя

Я не міг дочекатись наступної неділі, щоб знову піти до костелу. Я знав, що костел відкривають у неділю зранку, а по обіді о 18-ій годині, бо довідався про це минулого разу від парафіянок. Я захопив зі собою свій молитовник, який я привіз з дому, щоб молитись з нього, так як це робили католики, що я їх бачив минулого разу. Одним із перших я стояв під брамою костела і чекав, коли відкриють. Щоб знати, як себе вести, я спостерігав за іншими і наслідував їх.

У костелі мені було добре і молитися було легше, ніж у православному храмі. О 19 годині почалася Служба Божа. Коли заграли органи, то це було щось надзвичайного – моя душа немов злітала й спускалася вслід за чарівними звуками інструменту. Я був захоплений величністю католицької Месси. Найбільше мені сподобалося саме те, про що говорив священник Николай Гундяєв: велика пошана до євхаристій-

ного Ісуса, а також те, що дуже багато людей, майже всі, приймали Святе Причастя, а потім навколішки дякували щиро Ісусові за його Тіло.

Згодом я познайомився з багатьма католиками і, зокрема, з органістом паном Антонієм, який дозволив мені приходити на хори, щоб там молитись і щоб мене не побачили «очі злі». Спочатку я не розумів римо-католицької Літургії, але з часом вона стала мені близькою. Вже тоді я досить непогано знав польську мову і читав богословські книги з семінарської бібліотеки, яких, між іншими, було дуже багато. Через декілька років пан Антоній помер (* Вічна йому пам'ять!), появилася новий органіст, і мене на хори вже не впускали.

Інтелектуальний шлях до католицької віри

Я продовжував кожної неділі систематично відвідувати католицький храм. Він став для мене чимсь іншим, ніж об'єктом зацікавлення, він став для мене місцем, де я був самим собою.

Я вже знав тоді, що в семінарії, і зокрема в нашій класі, є «навуходоносори», тобто донощики; знав також і те, що, відвідуючи костел, я ризикую і можу мати неприємності, але покинути костел уже не міг.

Одного разу в костелі я побачив двох наших семінаристів: Анатолія Елецького (тепер він ієромонах Йонафан, здається викладає співи в семінарії) і Вerezгова, якого потім виключили

за його баптистські погляди. Ці питомці теж брали участь у Літургії. До семінарії ми поверталися разом. Єлецький порадив мені читати твори російського філософа Володимира Соловйова, про якого я зовсім нічого не знав і не чув.

Першою книгою Соловйова, що я її прочитав, була: *Духовні основи життя*. Вона справила на мене таке сильне враження, що я її навіть переписав. Власне якраз із Соловйова й почався мій інтелектуальний шлях до католицької віри. Наступною книжкою цього автора, яку я прочитав, була *Росія і Вселенська Церква*. Після цієї книги в моїй голові все розвиднілося. Для мене стали цілком ясними трудні питання еклезіології, тобто питання про фундаментальні підвалини, на яких Христос заснував свою одну і єдину Церкву вселенську – кафолическую, католицьку.

Тепер для мене ці питання вже не були трудними, але необхідності остаточно визначити себе самого – чи я католик, чи православний, тобто сказати «так» або «ні» не виникало. Це прийшло значно пізніше, аж через сім років.

Тим часом, я почав цікавитися католицизмом більш докладно. Особливо допомогло мені в цьому знання польської мови. У семінарській бібліотеці я відкрив для себе згодом таких католицьких авторів, як Тишкевич, Гагарін, Волконская, Волконській, Забужний; випадково переглядаючи каталог, натрапив на книгу єпископа Йосафата Коциловського, *Пресвяте Серце Ісуса і священство*, на якій стояла

печатка Пінської духовної католицької семінарії, і яка була написана українською мовою.

Так мені все більше й більше відкривалися правди святої католицької віри, які мені подобалися набагато більше, ніж православні. Після книги священника Тишкевича *Церква Богочоловіка* передо мною відкрилася струнка, логічна і грандіозна система католицької доктрини, у порівнянні з якою православна еклезіологія виглядала блідо й немічно.

Наприклад, *Столп и утверждение истины* Флоренського, про яку Бердяєв сказав, що ця книга – «кисельное богословие» – дійсно справляла враження анемічного плоду. Католицька віра поступово стала для мене моєю вірою, набирала твердих, хоч ще не скристалізованих переконань, які я почав захищати перед іншими семінарстами. Це діялося ще на першому році мого навчання у семінарії. У мене теж появилось бажання висповідатися в католицького священника.

Перша сповідь у католицького священика

Ленінградським парохом у костелі Пречистої Діви Марії Люрдської є священик Йосиф Павілоніс. Це – єдиний католицький священик у Ленінграді. Я вирішив, що назріла необхідність висповідатися мені в католицького священика. Ось з цією справою я й звернувся до отця Йосифа.

Я дуже хвилювався перед сповіддю. Та священик прийняв мене дуже ввічливо, по сповіді дав розгрішення, я йому сказав, що вчуса у семінарії православній, і питав, що мені робити далі? Отець Йосиф уважав, що можу продовжувати навчання, залишаючися католиком; може він бачив, що я ще дуже не трердий у вірі і що покидати семінарію мені не слід, бо ще не надійшов мій час. Тут трудно сказати щось певного. Може в цьому теж полягала Божа воля. Одним словом, я продовжував учитися в семінарії, а сповідатися ходив до отця Йосифа у костел.

Зустріч з російськими католиками

Десь у 1972 році осінню появився у семінарії Валерій Смірнов, який повернувся з армії і продовжував вчитися на священика. Він звернув загальну увагу на себе тим, що мав непоганий перший тенор. Пригадую собі, що ми познайомилися у семінарській їдальні і досить швидко зблизилися.

На той час я вчився вже у третій класі, здаючи екзамени за другу класу екстерном. Валерій теж після армії вчився у третій класі. Виявилось, що Валерій має католицькі погляди. Згодом він познайомив мене із своїм товаришем ієромонахом Амвросієм (Олександром) Блінковим, що був переконаним католиком, хоч служив як священик на православної парафії у місті Валдай, Новгородської області.

Отець Амвросій мені сподобався своєю щирістю та одвертістю, як людина з істинно широкою російською душею. Він мені розповів дещо про себе: навчаючися в семінарії православної він хотів її покинути й поступити у ризьку католицьку семінарію, але митрополит Никодим відрадив йому, постриг його в монахи, висвятив і послав його на парафію.

Отець Амвросій мав зв'язки з католицькими священиками в Литві, до них час від часу їздив, у них сповідався. Він теж добре знав польську мову, вивчив латину і відправляв Службу Божу тільки римо-католицьку латинською мовою у себе в хаті, хоч для православних у храмі відправляв звичайні богослужби

російські церковно-слов'янські. Казав, що він має дозвіл на це від литовського католицького єпископа.

Російський східній візантійський обряд він вважав анахронізмом, цілковито нездатним для сучасних місійних цілей. Прив'язаність до обряду називав «обрядовериєм». Отець Амвросій і далі, здається, служить у місті Валдай на правосланій парафії. Останній раз ми бачилися зимою 1980 року в Ленінграді.

Отець Амвросій запросив нас до себе в гості на неділю. Валерій і я поїхали автобусом. Місто Валдай невеличке та нічим особливим не відрізняється, хіба що своїми «валдайськими дзвіночками», про що навіть співається у пісні. Приїхали ми якраз перед обідом. Отець Амвросій уже відправив Літургію.

Я тоді ще не дуже добре орієнтувався в тонких питаннях теології й церковної політики, тож для мене дискусії, які провадили між собою отець Амвросій і Валерій, були, хоч і не дуже зрозумілими, зате захоплюючими й цікавими. Із їхньої розмови я зробив висновок, що ці люди справді вірять у Бога, дійсно хочуть допомогти російському народові в його неволі, і що єдиним рятунком для цього народу є Католицька Церква.

Ці бесіди були щирими, відвертими, і далеко відбігали від удушливої атмосфери семінарських розмов «про все і ні про що». Потім ми спільно мовили вервичку і читали книги, зокрема книгу про з'явлення Божої Матері у Фатімі і про її слова, що стосувались Росії. Отець Амвросій і Валерій вирішили, що

мені добре буде познайомитися із митрополитом Ленінградським і Новгородським Никодимом.

Митрополит Никодим

Як я вже говорив вище, о. Амвросій і Валерій Смірнов за переконаннями були католиками, але вважали, що на нинішній час і при сучасних обставинах можна і треба залишатися у Православній Церкві, що інакшого виходу немає. Такої думки, говорили, притримується і митрополит Никодим, з яким вони вирішили мене познайомити.

На початку Великого Посту 1973 року мене попросили взяти участь у митрополичій богослужбі у Троїцькому соборі замість іншого семінариста, що захворів. Звичайно, це сталося тому, що Валерій, який був субдияконом у митрополита, вже розповів йому про мене. Моє приближення до митрополита повинно було мати якісь підстави. Такою підставою був, власне, оцей випадок.

З цього часу я увійшов в оточення митрополита надовго. Спочатку до мене «приближенные» митрополита відносились холодно, адже ж я був перший «хохол», що перебував у такій повсякденній близькості до нього, тим більше, що у цю свиту в основному вбиралися семінаристи-ленінградці, але з часом наші відношення налагодилися і ми всі разом творили чудовий зіграний колектив.

Моїм обов'язком було носити свічку під час митрополичих богослужб, і тому мені приходилося їздити разом з іншими піддияконам досить часто у різні міста і села Ленінградської й Новгородської області, де були діючі храми і де митрополит Никодим відправляв богослужби. Деколи приходилося їздити в Москву, виконуючи різні доручення митрополита.

Хто ж такий митрополит Никодим? За час мого знайомства з ним, я можу сказати, що це була людина широких поглядів, великої ерудиції, прекрасний історик, знавець літургії, практик-дипломат, і в той же час добра, співчутлива, милосердна й дуже проста в співжитті людина. Спочатку ми вивчали одне одного, а скоріше всього він мене. Так продовжувалося деякий час.

Митрополит мав звичай, а краще сказати обов'язок, що йому приписав лікар, здійснювати вечірні моціони. У нього було хворе серце. Він переніс був уже декілька інфарктів міокарда. Йому часто робили кардіограму. Кожен із приближених до нього мав обов'язок носити зі собою нітрогліцерину, щоб негайно поспішити з допомогою на випадок серцевого приступу. Тому митрополит Никодим ніколи не йшов сам на прогулянку, але брав когось зі собою.

Одного разу митрополит Никодим і мене запросив на прогулянку. Я вже тепер докладно не пам'ятаю всієї розмови, досить того, що вона не була вимушеною, проходила плавно, торкалася перш усього мене, моїх плянів на майбутнє. Митрополит багато розпитував про релігійне життя Галичини, спитав, між іншим,

звідки я знаю священника Політила. Коли я йому пояснив, що наше знайомство – чиста випадковість, митрополит заспокоївся. Гадаю, що він Політилові не дуже довіряв, може мав для цього якісь свої підстави, адже ж митрополит Никодим був винесений по ієрархічній драбині Російської Православної Церкви високо і бачив далеко.

У майбутньому митрополит часто брав мене на «спацер».

- Підем гуляти, Міша – любив він говорити.

Поступово, під час цих бесід на свіжому повітрі, митрополит відкривав свої справжні погляди. Ця людина містила в собі неабияку відвагу і сміливість, щоб іти на таку ризику: довірятися у своїх думках іншому. Адже ж на моєму місці міг бути, наприклад, якийсь кар'єрист, що міг використати митрополита, як трамплін, або ще гірше кагебіст. Я, здається, йому про це одного разу навіть сказав, та він відповів, що має особливіше відчуття щодо людини. Зрештою, як гадаю, він не дуже піклувався про самозбереження і цей інстинкт, що притаманний живій людині, був у нього атрофований, адже ж він був на такій висоті, коли всі оточуючі люди видаються маленькими й нешкідливими. Можливо, він відчував, що жити йому прийдеться недовго.

Які ж були погляди митрополита Никодима? Безперечно, його погляди були католицькими. Вони дуже нагадували погляди Соловйова, до речі, портрет цього російського філософа постійно висів у кабінеті митрополита. Найбільшу симпатію митрополит мав до Папи Йоана

XXIII, кардинала Тіссерана, митрополита Андрея Шептицького і до монахів-Єзуїтів, монаші Устави яких митрополит постійно возив із собою у портфелі-«сундучку» і постійно їх перечитував. Духовність Ігнатія Лойоли митрополит Никодим уважав найбільш практичною, раціональною й ефективною.

Одного разу митрополит сказав мені:

- Ти знаєш, Міша, я колись також був звичайним російським попом, з довгим волоссям і в шкіряних чоботях. Але коли я почав писати дисертацію про папу Йоана XXIII, то я зрозумів, що дійсне християнство не на тому полягає.

Митрополит Никодим дуже симпатизував галичанам-католикам і вболівав над їхньою долею, та, на жаль, нічим допомогти він не міг. Він високо ставив діяльність митрополита Андрея Шептицького, цинив ширину його поглядів, дипломатичний талант, а особливо те, що Кир Андрей зробив для Росії.

- Ти знаєш, Міша, коли б митрополит Андрей не вмер передчасно, то він спас би греко-католиків українців від православ'я. При його гнучкості й ширині поглядів він міг домовитися зі Сталіном щодо легального існування Католицької Церкви на Західній Україні.

Митрополит Никодим теж цинив українців і за те, що вони в основному постачали кадрами Православну Церкву. Особливо ж митрополит любив слухати українські коляди та любив український спів взагалі.

Митрополит Никодим у процесі наших бесід розпитував про мої плани на майбутнє. А коли довідався, що я маю бажання бути монахом-священиком, став уділяти мені ще більше уваги, накреслюючи передо мною мій можливий майбутній шлях, а саме, стати викладачем у духовних школах, а відтак і єпископом.

Я тоді тільки смутно здогадувався, що така духовна кар'єра вимагає якогось компромісу, але якого, саме, я ще точно не знав. Коли я митрополитові на це натякнув, то він сказав, що без цього компромісу в радянських умовах обійтися неможливо, що цей компроміс не є страшним і в духовному житті не пошкодить.

Митрополит Никодим трактував співпрацю з КГБ, як необхідне зло - *malum necessitatis*, - якого, для збереження Церкви на легальному статусі, уникнути неможливо. Митрополит мені час від часу говорив: «Ти, Міша, у всім слухай мене, я ж все таки твій митрополит, думаю, що і я маю Духа Божого».

Митрополит Никодим був людиною, не те що роздвоєною, а навіть розтроєною. В його особі було неначе б три людини:

□ Никодим як православний митрополит	легально-
□ Никодим як патріот радянської держави	зовнішній
□ Никодим як переконаний католик	підпільно-
	внутрішній

Никодим як православний митрополит офіційно виступав від імени Російської Православної Церкви у всіх богословських діалогах, проповідях і богослужбах.

Никодим як патріот СРСР і громадянин цієї держави представляв її інтереси, коли виїздив за кордон, а також у відношеннях Російської Православної Церкви з представниками держави. А доказом цього щирого патріотизму була його співпраця з органами КГБ. Коли, як і в який спосіб ця співпраця його розпочалася, митрополит ніколи не розповідав. Про це можна тільки здогадуватися, досліджуючи його біографію або архів КГБ, коли буде така можливість.

Никодим як католик за переконанням і віроємно католицький єпископ змушений був приховувати дорогі його серцю погляди і висловлював їх тільки у вузькому колі людей, яким він довіряв.

Наприклад, одного разу, коли він із семінаристами (тоді були ієромонах Маркел Ветров, ієромонах Симон Ішунім, Ранне Олександр і я) їхав вулицями Москви в авті, зайшло питання про Непорочне зачаття Пречистої Діви Марії, то митрополит Никодим пристрасно обороняв цей католицький догмат, черпаючи докази із православних богослужбових книг, тексти яких знав напам'ять. Подібно було з питанням освячення хліба й вина під час Літургії, бо й тут митрополит притримувався зору Католицької Церкви.

Митрополит Никодим був людиною розтросною (по-російськи, расстроеной, звідси: рас-

стройство) і, власне, оцей брак суцільности в його особі і був причиною його найбільших духовних хвилювань. А наслідком цього були інфаркти.

Можливо, що у майбутньому я напишу докладніші спогади про митрополита Никодима (Ротова); тут я хотів принаймні коротенько розповісти про людину, з якою мені прийшлося зустрітися і яка відіграла велику роль в моєму житті.

Митрополит Никодим помер 5 вересня 1978 року під час авдієнції у новообраного Папи Римського Івана-Павла I, внаслідок шостого інфаркту на 49-му році життя, помер рідкісною смертю, отримуючи розгрішення і благословення самого Папи Римського і, таким чином, утверджуючи себе остаточно як католик.

Поїздка в Литву

Літком 1973 року ієромонах Марк Смірнов (таке ім'я отримав Валерій під час складення монаших обітів) і я поїхали у Литву до католицького священника-капуцина Станіслава Д., що мене 13 червня 1973 року офіційно перед Розп'яттям і Євангелієм прийняв у лоно Католицької Церкви. Після цього сказав мені продовжувати навчання у православної семінарії, а відтак в академії, щоб мене висвячував митрополит Никодим, що має від Апостольської Столиці права на Росію, і щоб я займав все вищі й вищі посади в Російській Православній Церкві, і що такий шлях є потрібний. Повернувшись до Ленінграду, я ще з більшим запалом взявся до навчання.

Студії в академії

У серпні 1973 року, минаючи четверту класу семінарії, я був переведений на перший курс академії з обов'язковою здачею екзаменів за четверту класу екстерном до кінця 1973 року.

В академії навчання було значно цікавішим. Тут предмети вивчалися солідно. В академію

приїжджали читати лекції такі відомі професори, як митрополит Сурожський Антоній Блум, ієромонах Т. І. Михайло Аранц із Риму, Лукас Фішер. Серед студентів кружляло багато цікавих книг, таких, як, наприклад, *Раковий корпус* Солженіцина, *Логос* і інші видання, *Издательство жизнь с Богом*, *Der Christliche Osten* – журнал українців католиків, *Chiesa nel mondo*; про польську пресу вже й говорити не приходится: *Tygodnik Powszechny*, *Zorza*, *Za i Przeciw*, *Znak*, *Teologia Collectanea*, *Wież* і інші постійно надходили до нашої бібліотеки, так що зацікавлені студенти могли отримувати найсвіжішу інформацію.

У цей час вчилася багато студентів-іноземців: Євгеній Фетчина, Михайло Рошак, Михайло Бондар із США, Теодор ван-дер-Форт із Голляндії, ієромонахи-греки із Єрусалиму Тимофій Магарітіс та Михайло Боліястис, ієромонах Пантелеймон (Петро) Сархо із Фінляндії, брати Нагая із острова Хоккайдо (Японія), а також дуже багато студентів із Етіопії. У зв'язку з присутністю іноземців, серед студентів академії були агенти КГБ. Окрім цього, у приміщенні духовних шкіл, якраз напроти митрополита, знаходився кабінет референта, загадкової людини, котра спеціально займалася іноземцями. За часів мого навчання референтами були: Морев, а потім Анатолій Крилов.

Генеральна сповідь у Новгороді

6 вересня 1975 року митрополит Никодим поїхав зі своєю свитою у Новгород, щоб наступного дня, у неділю, відслужити Літургію в храмі св. Филипа. Митрополит особливо любив Новгород, його історію, його славне минуле. Вечером таки митрополит узяв мене на прогулянку в парк біля храму Св. Софії. Під час «спацеру» відбулася найважливіша розмова щодо мене, а саме про мої монаші обітшлюбн.

Саме там, поблизу цього величавого храму, о годині 22-ій я відбув генеральну сповідь у митрополита Никодима, усно склав монаші шлюбн і присягу на вірність Апостольському Престолові й Папі Римському. Це все відбулось, ясна річ, таємно, але тепер, коли митрополит Никодим помер і йому вже нічого не зашкодить, я не хотів би, щоб ця важлива справа, яка свідчить про покійного митрополита, як про католика, залишилася таємною.

Історикам буде корисно знати такі речі, і не буде помилкою з моєї сторони та гріхом цю таємницю розкрити. Що ця подія мала місце, я можу присягнути перед євангелієм.

Далі митрополит Никодим наказав мені керуватися у монашому житті статутами (конституцією) Товариства Ісусового і коли ми повернулись до Ленінграду, то через деякий час він мені вручив ці устави, перекладені на російську мову.

Легалізація моїх монаших обітів

Тепер виникала необхідність легально оформити моє монаше життя. Тому я подав прохання, на ім'я митрополита, дозволити мені скласти монаші обіти. Рада Ленінградської духовної академії й семінарії постановою від 10 вересня 1975 року це моє прохання підтримала і дала мені позитивну характеристику.

Вечером 7 жовтня 1975 року відбулося легалізування моїх складених уже в Новгороді монаших шлюбів-обітів: послуху, бідности й чистоти. Це називається «постриження в монашество».

Обряд «постриження» дуже зворушливий. Збираються вечером у покої митрополита всі монахи і шикуються по два. Вони зодягнені у повний монаший стрій та мають у руках свічі. Митрополит, він же ж і настоятель-ігумен, стоїть біля престола. Коли всі зібралися, приводять складаючого обіти. Він зодягнений у довгу білу льняну сорочку. Монахи накривають його своїми мантиями і, співаючи чудові тропарі-пісні, приводять його до митрополита-настоятеля. Тоді відбувається церемонія питань-відповідей, обстриження волосся з наданням нового монашого імени, зодягнення в монаший одяг, читання Святого Письма, проповіді-настанови новопостриженому.

По закінченій церемонії неомонаха ведуть у храм академії, співаючи при цьому тропар: «Ось жених гряде опівночі, і блажен раб, якого

знайде, що чуває». Новопострижений чернець залишається у храмі академії цілу ніч, а деколи і кілька днів, у постійних молитвах і нікуди не виходить, хіба що за потребою. Я отримав під час постриження ім'я «Сергій» і залишився при молитвах у храмі дві доби.

Висвячення на диякона

9 жовтня 1975 у церкві святого апостола і євангелиста Йоана Богослова, духовного патрона Ленінградської духовної академії й семінарії, під час престольного празника митрополит Никодим висвятив мене сам на диякона. Наступного дня мене післали на богослужбову практику в Троїцький собор, неподалік академії.

КГБ і Російська Православна Церква

Через декілька днів мене усно викликали у військовий комісаріят Смольнинського району Ленінграду. Насправді ж це не був виклик у військовий комісаріят, бо в коридорі перед дверима з потрібним мені номером мене зустрів високий чорнявий чоловік. На правій його щоці виднілася родимка, трохи загнутий ніс нагадував дзьоб хижого орла, а в чорних очах чаївся важкий погляд. Він запропонував мені прийти по обіді у відділ міліції Смольнинського району на розмову.

Ця зустріч з ініціативи КГБ Ленінграду стала початком дальших контактів. Що ж являє собою Комітет Державної Безпеки? Можливо, шановний читачу, тобі ніколи не доводилося чути ці три букви «КГБ», а якщо ніколи не зустрічався з працівниками цієї організації, то ти можеш сміливо вважати себе вповні щасливою людиною. І я тобі щиро бажаю, щоб ти ніколи жадної справи з ними не мав.

Перш за все КГБ – це таємна, надзвичайно розгалужена, могутня організація, яка своїми щупальцями, немов спрут, охоплює життя громадян у всіх його ділянках. Ця організація має своїх кадрових офіцерів – професіоналів, а

також величезну армію інфоматорів, або, як їх по простому називають, сексотів чи донощиків, а по-російськи «стукачів».

Ця організація має різні відділи, які займаються всіма процесами, що відбуваються в країні. Тільки від неї залежить просування по службі, в тому числі й у церковній ієрархії. Одним словом, КГБ – це очі й вуха держави, будь-якої держави, тільки в кожній державі своя назва, а також ширші або вужчі права, в цьому й полягає різниця. У тоталітарній державі «КГБ», який не є контрольований, може накоїти багато лиха. Вистарчить згадати НКВД, що ним керував за часів Сталіна горезвісний Берія, коли, завдяки терору, що здійснювала ця організація, було несправедливо засуджено, кинено в тюрми й розстріляно мільйони невинних людей.

У СРСР КГБ має широкі права. Усі громадяни більш-менш інформовані про його існування, бояться цієї організації і стараються так укладати своє життя, контакти, розмови з іншими людьми, щоб уникнути зацікавлення ними зі сторони КГБ. Але є такі ділянки в царині людського життя, що уникнути цього зацікавлення неможливо. Власне одною з таких ділянок є релігійне життя, життя церковне. Ось чому мені особисто довелося з органами КГБ зустрічатися не один раз.

Коли я прийшов у відділ міліції, трохи довелося почекати перед дверима вказаної кімнати. Там стояла лавка. Я сів. Згодом біля мене сіла «старушка», котра постійно бубоніда:

– Ах! Як страшно туди заходити.

– Що, вас також викликали?

– Мене от викликали і я так боюся заходити. Ах! Як страшно.

Я зразу ж зрозумів, що ця «старушка» має спеціальне завдання: створювати психологічний тиск, у даному випадку залякувати людей, викликати в них страх перед працівниками КГБ.

Через деякий час прийшов кагебіст і запросив мене до середини. Це був невеличкий коридор з кімнатками по боках. В одну з таких кімнاتок ми ввійшли. Посередині стояв стіл, декілька крісел, в кутку сейф, ще одні двері, що вели у сусідню кімнатку. Ми сіли за стіл. У цю хвилину прийшов ще один чоловік, підійшов до сейфу, наче б то щось узяти, насправді ж він, як гадаю, включив підслуховуючий апарат і магнетофон. Кагебіст запалив папіросу і розпочав бесіду.

З сусідньої кімнати лунали зойки і плач якоїсь допитуваної жінки; думаю, що це був відіграний магнетофонний запис, знову ж таки для залякування та створення психологічного тиску. Розмова стосувалася навчання, а також деяких студентів, зокрема Ярослава Денеки і Юрія Стецовича, котрі жили зі мною в кімнаті.

Ярослав Денека був провокатором, і згодом за провал та дискредитацію його змушені були виключити. Тепер він, здається, служить священиком десь у Східній Україні. Юрій Стецович із Закарпаття теж був агентом КГБ, а за невміле стеження і провал його згодом перевели у Московську духовну академію, згодом

його висвятили на священника. Через деякий час дійшли до мене чутки, що він публично зрікся віри і перейшов на атеїзм. Що з ним тепер, не знаю.

Кагебіст повільно, вимірюючи час, курив папіросу, спочатку одну, потім другу, тоді третю. Розмова тривала щось біля 1 години 45 хвилин і закінчилася умовою про другу зустріч з іншим кагебістом, який потім, під час зустрічі, назвав себе Віктором Васильовичем. Про цю зустріч треба було умовитись по телефону, що його дав мені мій співрозмовник.

Я розповів про свою зустріч з КГБ митрополитові Никодиму, що був дуже задоволений таким поворотом справи і сказав:

– Це добре, Сергію, з часом все виясниться, і ти знайдеш у відношеннях з ними відповідний рівень. Веди себе з ними невимушено і багато не філософуй у розмові; найважливіше, щоб у них склалося тверде переконання, що ти добрий громадянин і патріот своєї соціалістичної держави і в цей же сам час християнин, що сповняє і це своє зобов'язання. Дивися, Сергію, – сказав митрополит, – не май наміру їх обманювати. У відношеннях з ними треба бути чесним.

Окрім того митрополит Никодим сказав, що мені обов'язково треба йти на дальші контакти з ними. Отож я подзвонив на вказаний телефон і умовився з Віктором Васильовичем про зустріч. Ще на початку бесіди, під час цієї зустрічі, Віктор Васильович сказав, що я повинен написати зобов'язання не розголошувати таємниць. Це зобов'язання виглядало так:

«Я, прізвище, ім'я, по батькові, в процесі оказання помочі органам КГБ, зобов'язуюся всі отримані свідчення зберігати в тайні».

Віктор Васильович сказав мені підписатися не своїм прізвищем, що мене дуже здивувало, а взяти якесь інше, «наприклад, якогось святого». Я сказав:

- При чому тут святі? Давайте, я напишу: Іванов.

- Ну ні, то вже аж надто упрощено - сказав мій спірозмовник.

- Ну, тоді Петров - сказав я.

- Ні, ні - заперечив Віктор Васильович.

Мені набридла ця торгівля і я поставив підпис: «Яковлев».

Віктор Васильович ще трохи порозмовляв зі мною і, між іншим, сказав, щоб я вчився сучасних мов, зокрема англійської, тому що вони мені у майбутньому пригодяться. Ми умовилися на наступну зустріч, під час якої він мене познайомив ще з одним їхнім співпрацівником і дав завдання написати характеристику, а скоріше всього інформацію про однокурсника Петрі Сархо і віддати її цьому новому знайомому.

Я в дуже хороших тонах представив Петрі Сархо, студента з Фінляндії, і щоб моя совість була чиста, цьому студентові я про це розповів. Він був трохи здивований, що ним цікавляться в Радянському Союзі такі органи, як КГБ.

Я подзвонив по телефоні новому знайомому і ми умовились зустрітися у фойє готелю «Ленінград». Перш за все я зажадав, щоб він показав мені свої документи. Він показав мені паспорт на ім'я «Жданов Александр Николаевич», але чи це був його дійсний паспорт, чи фальшивий – трудно судити. Він розказував, що працює шофером, що їздив у свій час до Фінляндії, що ця країна для СРСР не є небезпечною, але вона може бути використовувана США, зокрема ЦРУ, як трамплін проти СРСР.

Коли я дав йому написану на Сархо характеристику, він сказав (що мене страшенно здивувало) підписати не своїм прізвищем, але прізвищем «Яковлев». Я зрозумів, що «Яковлев» ставало моїм псевдонімом. Окрім цього, він сказав мені у майбутньому починати написані мною інформації фразою: «Джерело повідомляє...»

На майбутнє він просив мене дати інформації про мого земляка й товариша Гарасимова Степана. Цю інформацію, між іншим, ми писали у двох і вона представляла його у якнайкращому світлі. Цей Гарасимів Степан мав чисте минуле. В його родині ніхто не був суджений, більше того, його батько воював під час Другої світової війни проти німців.

І завдяки цьому Гарасимів Степан почав згодом робити кар'єру. Став секретарем ректора духовної академії й семінарії архимандрита Кирила, їздив у Фінляндію, а відтак учився в Католицькому інституті у Франції, оженився, його висвятили і тепер він є деканом, тобто

благочинним у Жидачівському районі Львівської області. Якщо б він не оженився, а став монахом, то у православній Церкві став би єпископом. Він страшенний страхопуд і завжди йшов шляхом найменшого опору.

Коли під час наступних зустрічей Жданов цікавився все новими й новими людьми, а саме: студентами Ждановим Євгеном, Окунєвим Сергієм, Ішуніним Володимиром, – то мені все менше й менше подобалося виконувати такі вказівки.

Я про це сказав митрополитові Никодиму, але той заспокоїв мене:

– Через все це треба пройти, Сергію, щоб досягнути більшого.

Митрополит був задоволений продовженням і розвитком моїх стосунків із КГБ, бо ж він уважав, що саме вони є необхідним у радянських умовах трампліном для дальшого просування по ієрархічній драбині Російської Православної Церкви. Він сказав мені, щоб я готувався до священничих свячень. Я постарався приватно відбути невеликі реколекції і вирішив цілковито віддати себе в опіку всемогутнього Бога і Пречистої Діви Марії.

Священічі свячення

4 листопада 1975 року у Володимирівському соборі Ленінграду митрополит Никодим висвятив мене під час Літургії на священника.

Перед свяченнями проводять допит, а також присягу такого змісту:

ДОПИТ кандидата (прізвище, ім'я, по-батькові) перед рукоположенням в сан... .. при допиті представив: з роду (тут ідуть анкетні дані, а далі так):

Віровизнання православного. З відкольникми й сектантами релігійного спілкування не утримую. Заразливих та незилікувальних хворіб не маю. Рукоположення в сан шукаю для слави Божої і спасення душі з щирим наміром служити Святій Церкві, як велять Правила й Устави Святих Отців. До цього зобов'язуюся

а) точно підпорядковуватися інструкціям свого правлячого архиєрея;

б) всяке священослуження і молитви сповняти згідно з правилами чину церковного та з пошаною;

в) при святім престолі і в храмі буду держати себе так, як цього вимагає святість місця, викликаючи пошану до святині і в других;

г) під час служіння вести себе буду благочестиво, достойно свого звання, берегтися щоб не принизити його і не вводити віруючих у спокусу недостойною поведінкою;

д) одержу буду носити скромну і приличну, дотримуватися постів, що їх приписує Свята Православна Церква, і не буду допускати ніяких негарних поступків;

е) для постійної пам'яті про прийняте високе звання, щоб зігрівати в собі дар благодаті священства, окрім богослуження й тайн зобов'язуюся вправлятися у читанні Слова Божого, творів святоотцівських і інших духовних авторів. Я також зобов'язуюся мати у себе для постійного читання Святу Біблію, як настільну книгу.

Дані давав кандидат...

Допит кандидата проводив:...

Присяга ж виглядає так:

Я (прізвище, ім'я, по батькові) призваний сьогодні до служби в сані клянусь Всемогутнім Богом, перед святим його Хрестом і Євангелієм, що бажаю, при Божій допомозі, старатися служити згідно з Словом Божим і церковними Правилами, в повному послуху Святійшому Патріархові Московському і всієї Русі і свого єпархіального Архипастира. Богослуження і Тайнства буду сповняти з відданістю та пошаною, згідно з правилами церковного чину, нічого свавільно не міняючи. Науки про віру буду дотримуватися і других вчити згідно з керівництвом Святої Православної Церкви і Святих Отців. Життя буду провадити благочестиво, тверезо, без суєтних світських звичаїв, у душі покори, лагідності, добра, і прикладом провадити

других до благочестя. У всіх ділах мого служіння буду думати не про свою честь або вигоду, а про славу Богу, благо Святої Церкви і спасення ближніх. Обіцюю в житті та в своїй діяльності, перебуваючи в Святій Православній Церкві, керуватися канонами церковними, що їх утвердили святі собори і які зложені в книзі правил, не приставати до ніяких відколів, пам'ятаючи, що, пристаючи до відколу, я трачу ту благодать, яка мені дарується через рукоположення мене в сан...
...Нехай допоможе мені Господь Бог Всемогутній сповнити майбутнє служіння, молитвами Пречистої Богородиці і всіх Святих. На кінець цих присяжних обітів цілую Євангеліє і Хрест мого Господа Ісуса Христа. Амінь.

Тут слідує власноручний підпис, а також таке:

У мене духовника ... Кандидат на священника (диякона) ... сповідався. По відкриттю його совісті, перешкод до рукоположення в (тут вказується сан) немає.

Духовник (підпис духовника)

Митрополит Никодим, знаючи про ці «допити» і «присяги», а також сам будучи католиком і відаючи про мої католицькі переконання, був настільки делікатним, що ні сам цих «допитів-присяг» не проводив, ні іншим не доручав, і щойно десь через місяць мене закликав епархіяльний секретар, протоієрей Ігор Ранне, і попросив мене сповнити формальність і підписати «допит-присягу».

Це був чисто формальний акт, але сама тільки формальна приналежність до Російської

Православної Церкви робить людину роздвоєною і в більшій або меншій мірі нечесною.

***Проблема апостольського ієрархічного
наступства в Російській
Православній Церкві***

З точки зору, як католицької, так православної Церкви, дияконські, священнічі і єпископські свячення є дійсними тільки тоді, коли вони отримані від апостолів через покладення рук їх наступників на висвячуваного та проказання формули консекрації. Наприклад, український єпископ Величковський отримав єпископські свячення від свого попередника, підпільного єпископа Х, а той у свою чергу від свого попередника і т. д. Коли всіх цих єпископів уявно поставити в ряд, то ланцюжок обов'язково потягнеться у сиву давнину аж до котрогось із Христових апостолів, яких обрав Спаситель та які отримали єпископство в часі зіслання Святого Духа.

Якщо в такому ланцюжку був би розрив і не було б безпосереднього отримання, то такі свячення є неважними, тобто недійсними. Якщо б єпископ якоїсь протестантської спільноти, якого обрано й поставлено для «єпископського служіння», захотів стати католицьким чи православним єпископом, то по своєму наверненні, якщо не був жонатий і не мав би інших канонічних перешкод, мусів би бути наново висвячуваний, спочатку на диякона, потім на священника, а відтак на єпископа.

Свячень у Російській Православній Церкві (крім зарубіжної її частини) з догматичної й канонічної точки зору католицької Церкви стоять під знаком запитання, як сумнівні. Перед Другою світовою війною у СРСР ієрархія Російської Православної Церкви була фізично майже вся знищена. Навіть у біографії самого теперішнього патріярха Пімена (Ізвєкова) є біла пляма: невідомо, де він перебував і чим займався з 1935 до 1943 року, невідомо також і те, чи святити його справжні єпископи. В офіціозі Російської Православної Церкви *Журналі Московської Патріярхії*, число 2, 1981 рік, стор. 23, стоїть:

«Після постриження, що відбулося 4 жовтня (21 вересня) 1927 р. в Лаврівському скиті в ім'я Святого Духа Паракліта, монах Пімен [до постриження він називався Платон Ізвєков — прим. моя] керував хором до 1931 року.

«Потім він був регентом в Богоявленському катедральному соборі в Дорогомілові (Москва). Служба там тривала недовго.

«16 (3) липня 1931 року в тій же соборі він був рукоположений на ієродиякона [ким?], а 25 (12) січня 1932 року во ієромонаха [ким?].

«Ієромонах Пімен ціланий на пастирську парафіяльну службу, яку він сповняв до 1949 року [де саме?], коли його назначено намісником Псково-Печерського монастиря. Від грудня 1957 року, будучи єпископом Дмитровським...»

Хто, коли, як і де його святив в єпископа? — невідомо. Про це мовчить *Журнал Московської Патріярхії*. Що ж тоді говорити про свячення

інших єпископів Російської Православної Церкви?

Митрополит Никодим краще, ніж хто інший, знав про цю, м'яко кажучи, загадковість священств у Російській Православній Церкві, тому він часто любив наголошувати й підкреслювати у своїх розмовах питання про власні священства, а саме, що в ієродиякона й ієромонаха його висвячував дореволюційний архієпископ Лазар, а в його єпископських священствах, окрім єпископів Російської Православної Церкви, брав участь Антіохійський єпископ Петро, якого священств сумніву не викликають.

Митрополит Никодим у своїй Ленінградсько-Новгородській дієцезії замінив антиминоси Московської Патріархії новими антиминосами, яких привезено з Риму, і в них, очевидно, були справжні моці святих. На цих католицьких антиминосах було написано в нижній частині дрібненькими буквами: «Stampato di Roma». Щоб не викликати підозріння й незадоволення в екстра-православної частини духовенства своєї дієцезії, митрополит Никодим доручив ієромонахові Амвросію Блінкову цей напис замазати, і отець Амвросій авторучкою закреслив написане «Stampato di Roma» чорним чорнилом. Про це мені розповідав сам отець Амвросій. Окрім цього, у домашній церкві митрополита Никодима на дачі в Срібному Борі під Москвою на престолі стояв антиминос дореволюційний, а не теперішній.

Я припиню будь-які контакти з КГБ

Під час зустрічей з працівником КГБ та виконанням його доручень мені все менше й менше подобалося йти такою дорогою, що веде до кар'єри, але зате викликала неспокій у душі, не зважаючи на те, що я виконую як монах послух митрополитові, а також на те, що я сповідався у нього і радився з ним у всьому.

Голос сумління все сильніше докоряв мені, і внаслідок цього я почувався людиною роздвоєною й неспокійною. Одного разу, читаючи псалом 133, я натрапив на такі слова: «Боже, випробуй мене і спізнай моє серце; випробуй мене і спізнай мої думки; і поглянь, чи не знаходжуся я на небезпечному шляху, і спрямуй мене на дорогу вічності». Я зрозумів, що це Господь, безпосередньо, без усяких митрополитичих повчань, промовляє до мене своїми словами і вказує мені інший шлях, шлях правильний. Але як бути з обітом послуху, який я склав під час монашого постриження, і благословенням на шлях кар'єри литовського священника Станіслава Д.?

Виникла моральна проблема: з одного боку, розум признавав рації митрополитові, а з другого боку, сумління не погоджувалося з

цими раціями. Тим часом потрапила мені до рук книжечка польського священика М'єчислава Малінського *Наш насущний хліб*, в якій містяться короткі медитації-афоризми, дуже влучні і стислі. Між іншим, було написано там таке: «Чи маєш мужність називати речі своїми іменами: зло – злом, добро – добром, неправду – неправдою, обман – обманом, доносництво – доносництвом?»

Я зрозумів, що ці слова теж відносяться до мене в особливіший спосіб, тобто, не теоретично, не у відношенні до когось другого, а саме до мене, і що я можу проявити мужність, а можу залишитись боягузом, що сповнює якийсь там монаший послух, виправдовуючи себе цим послухом та знімаючи зі себе відповідальність, продовжує в ім'я абстрактного «добра» для Католицької Церкви йти дорогою кар'єри.

Коли я роздумував про ці свої проблеми, Господь дав мені знак, за який я йому безмежно вдячний, а також і за те, що він витягнув мене з великого болота і визволив із рук безбожників, бо ж міг я, залишаючись там, загинути, можливо, навіки.

У моєму дотеперішньому житті було три містичних моментів, а саме: покликання до священства весною 1971 року; другий момент у липні 1971 року, коли я скривався у своїх родичів перед вступом до семінарії і коли, під час молитви «Отче наш», яку я мовив під відкритим зоряним небом, Господь прийшов до мого серця та наповнив його своєю присутністю

та став для мене дуже близьким, а перестав бути далеким, невідомим та трансцендентним.

Після цього моменту, навіть тоді, коли траплялися гріхи, Господь за виїмком одного моменту вже не покидав мене. Напевно він сильно мене полюбив, мене великого грішника покликав на особливе служіння та, досвідчуючи мене, наочно хотів показати мені, що це є гріх, і що це є його ласка!

Одного разу вночі я прокинувся і, перебуваючи у напівсонному стані, відчув, що не маю віри, я став порожнім, немов посудина з вакуумом; мені стало дуже страшно. Тут ще якийсь голос став шептати до мене: «Бога нема, вірити в нього непотрібно». Це був, як я зрозумів, голос диявола. Мені треба було негайно молитися, але я, недосвідчений, зробив помилку і став сперечатися з ним. Я говорив: «Як же ж так, немає Бога? Він є, він усе створив!» І тут почав наводити докази існування Бога.

Ворожий голос продовжував сперечатися зі мною. Ця суперечка тривала до самого ранку. Коли я піднявся з постелі, то відчув себе спустошеним, вичерпаним, нещасним – я відчув себе людиною без віри. Бог покинув мене, і мені стало дуже страшно. Я знайшов у собі сили піти у храм на хори, клякнув там, щоб молитися, але молитися не міг, бо не було Бога в моїй душі. Я зачав через силу мовити вервичку в честь Пречистої Діви Марії і так продовжував молитися аж до години 14-ої аж накінець, коли я проказував молитву «Під твою милість прибігаєм, Богородице Діво...» до мене знов повернулася віра і я відчув себе

надзвичайно гарно. Господь знова перебував у моїй душі.

Цей містичний момент можна порівняти до контрасту, який ми спостерігаємо між зимою і літом. Після цього моторошного пережиття я зрозумів, що тут Господь хоче показати мені безмежну різницю між людиною, що має віру, і людиною невіруючою, і що одним із таких людей можу стати я. Із цієї події я наочно довідався, що Сатана – це не абстракція, що він діє, спокушуючи віруючу в Бога людину, і намагається відібрати святу віру в неї. Окрім цього, я переконався, що віра – це виключно Божий дар, і що цей великий дар треба дуже шанувати, і небезпечних експериментів тут робити не можна.

Я в той же ж самий день прийняв велике рішення – раз і назавжди відмовитися від будь-якої співпраці з безбожниками, що б мене це не коштувало. Я пішов у місто і потелефонував Вікторові Васильовичу та умовився з ним про останню зустріч.

Розмова відбулася наприкінці листопада 1975 року, на жаль, точної дати не пам'ятаю, в одній із кімнат готелю «Ленінграду». На початку бесіди я заявив йому, що більше не бажаю зустрічатися з працівниками КГБ і що провадити будь-яку співпрацю з ними забороняє мені моє християнське сумління. На це Віктор Васильович сказав, що я шкодуватиму колись про цю відмову і що я не зможу стати єпископом! (З цього можна зробити незаперечний висновок, що православним єпископом в

СРСР може стати тільки той, хто співпрацює з КГБ).

Я відповів, що не бажаю бути єпископом, навпаки, хочу залишитись рядовим священиком, і що я не є кар'єристом. Віктор Васильович сказав:

– Ми самі не любимо кар'єристів, але ті, що з нами співпрацюють – то найкращі громадяни своєї батьківщини і справжні патріоти.

Я сказав йому:

– Тоді чому б вам усіх не зробити «кращими громадянами і дійсними патріотами», а насправді стукачами? Чому б у телефонних довідниках не записати номер КГБ, щоб кожен міг подзвонити вам і стати громадянином не якогось там другого чи третього сорту, а першорядним патріотом своєї батьківщини.

Віктор Васильович сильно захвилювався і сказав:

– Чому ж ви так різко? От я, наприклад, не жалую, що став працівником КГБ, хоча спочатку я думав інакше. – Він виглядав при цьому якимсь вичерпаним, змученим і нещасливим. Мені навіть шкода стало його. Я зрозумів, що далі продовжувати бесіду немає сенсу і вийшов з кімнати.

Коли я опинився на вулиці, то вперше у житті відчув себе вільною людиною і, глибоко вдихаючи вологе, зимове повітря Ленінграду, я з насолодою йшов Невським проспектом, знаючи, що ці мої кроки спрямував Господь на правильний шлях.

Але що це таке справжня свобода? Це мені довелося пізнати значно пізніше, а саме тепер, коли я пишу про ці події і не боюся писати про речі, що були таємними, не боюся говорити про те, за що вороги можуть на мені мститися, а навіть відібрати свободу, посадивши у в'язницю: людина стає справді вільною тільки тоді, коли перестає боятися. Це велике щастя, дорогий читачу, – бути вільною людиною, і якщо тебе ще щось обплутує та чинить рабом, то негайно розірви ці кайдани і стань свободним від гріха, а Христос тобі в цьому допоможе!

Погіршення стосунків з митрополитом Никодимом і примирення з ним

При першій можливості зустрінутися з митрополитом Никодимом я заявив йому, що більше не бажаю зустрічатись з кафебістами, що я порвав з ними всякі стосунки, що цей мій крок диктує мені власне сумління і що я в цьому питанні більше не буду керуватися монашим послухом.

Митрополит страшенно нервувався і дуже картав мене за те, що я втратив таку чудову шансу зробити кар'єру. А наприкінці сказав:

– Ти, отче Сергію, дурак і впертий хохол!

Відтак він загнував на мене аж до Великого Посту.

У 1976 році, коли мав починатися Великий Піст, у Неділю Прощення, і коли, згідно зі

звичаєм, всі студенти та викладачі взаємно просять один в одного пробачення, митрополит Никодим лежав хворий у своїх покоях. Він переказав мені, щоб я прийшов до нього. Так відбулося наше примирення.

Після цього він неначе б ще більше полюбив мене та став поважати. Коли він виздоровів, ми й далі ходили на прогулянки, під час яких він ще більш відкрито говорив про проблеми своєї митрополії та й цілого православ'я в Росії і підкреслював, що єдиним рятунком в цій ситуації є цілком незалежна, самостійна й могутня Католицька Церква. Він у цей період наших стосунків подарував мені дуже багато книг, серед них бельгійського видаництва «Жизнь с Богом».

Богослужбова практика літом 1976 року

По закінченні третього курсу академії мене післали на священиче служіння у церкву св. Йова на Волковському кладовищі у Ленінграді. Настоятелем тут був інспектор нашої духовної академії, протоієрей Володимир Сорекін. Ця богослужбова практика дала мені дуже багато. Власне тут я зустрівся безпосередньо як священник з простими, щиро відданими нелукавими віруючими. Саме вони й представляли собою ті здорові незаражені сили російського народу, що здатні підняти його з темряви неправди, деморалізації й сатанинських глибин атеїзму.

Безперечно, ця практика була потрібна також і представникам КГБ, бо саме тут я виголошував проповіді, сповідав людей, наставляв їх, і вони могли по цьому судити, як я наставлений до держави, чи часом не вороже.

Під час служби у храмі св. Йова, декілька разів траплялися провокації. Наприклад, одного разу якась жінка настирливо добилася від мене поради: чи залишатися їй у рядах комуністичної партії, чи ні, бо вона повірила в Бога. Я тут же ж відчув, що це провокаторка, що питання ставить вона нещиро, а, тим більше, тримає в

руках велику торбу, мабуть, з магнетофоном. Я їй дав відповідь таку:

– Ви помоліться до Святого Духа молитвою «Царюнебесний», і ваше сумління саме скаже вам, як ви повинні поступати.

Але вона продовжувала добиватись моєї відповіді, а коли побачила, що я не хочу більше нічого говорити, покинула храм.

Четвертий курс академії

На четвертому курсі студентів, що успішно вчилися, допускали до писання кандидатської богословської праці на одну з тем, яку заздалегідь запропонувала й затвердила Рада академії. Я обрав тему: «Релігійно-моральне вчення книги Еклезіяста». Для написання цієї кандидатської праці я стратив багато часу й зусиль, але зовсім не шкодував, тому що пізнав радість наукових пошуків, відкрить і розв'язання проблем. Наприкінці четвертого курсу відбувся успішний захист, за що мені дали ступінь кандидата богословських наук.

Зустріч випусників із уповноваженим у справах релігій Ленінградської області, Григорієм Семеновичем Жарновим

15 червня 1977 року, по закінченні четвертого – останнього – курсу духовної академії, випусники зустрілися із Григорієм

Жариновим, уповноваженим у справах релігій. У зустрічі брали участь ректор академії архимандрит Кирило Гудяєв та викладач Конституції СРСР Щелоков.

Ось короткий конспект цієї зустрічі-бесіди.

Жаринов: «На уповноваженого не треба дивитися, як на людину, призначену перешкаджати, а як на людину, призначену на те, щоб дати правильну пораду, часом допомогти».

На питання випусників були такі відповіді уповноваженого:

«Обряд похорону, причащення хворого в лікарні не вимагають дозволу органів влади».

«Деякі завзяті уповноважені забороняють дзвонити. Це – неправильно. На дзвони не треба дозволу. Не можна повністю забороняти дзвонів, але зловживання дзвонами також небажане».

«Бувають випадки, коли органи влади перебільшують щодо питання неповнолітніх. Батьки можуть без перешкод водити своїх дітей до церкви, але діти не сміють ходити до церкви самі, вони також не можуть брати участі в церемоніях культу. Прислужувати при вівтарі вони також не сміють».

«Не раджу виконувати требів без реєстрації в виконкомі [виконавчому комітеті партії]».

«Священик не може бути членом церковної двадцятки, тому що він – не житель даної місцевості і тому що він займається тільки відправленням культу».

«Виконкоми громад віруючих відповідають за всі непорядки, і навіть за проповіді священика».

«Священик може чинити добро із власних грошей, але не з церковної каси».

«Священик не має права організувати прощі».

«Коли священик створить контакт з окремою людиною, що схоче слухати розмови про релігію, то це нічого. Але публична проповідь заборонена. За перший раз кара виносить 50 карбованців».

«Закони не забороняють священикові закликати батьків, щоб приводили дітей до церкви».

«Священик може брати гроші, що їх люди дають священикові добровільно, поза квитанцією».

На моє питання, як повинен відповісти священик комуністові, що повірив у Бога: чи залишатися йому в рядах партії, чи вибувати, уповноважений відмовився дати відповідь і сказав звернутися до ректора. Архимандрит Кирило сказав:

– Це особистий випадок пастирської практики, і священик повинен таке питання вирішувати сам.

Так на питання, що я поставив у зв'язку з провокацією, відповіді я і не отримав.

У глибині Росії

18 червня 1977 розпорядженням митрополита Никодима я був направлений на тимчасове місячне служіння у село Рогожа, Волховського району, Ленінградської області, тому що настоятель храму у цьому селі, протоієрей Микола Бойко, мав відпустку з 1 липня до 1 серпня, і я повинен був його замінити на цей час.

Село Рогожа лежить на мальовничому березі ріки Сясь, недалеко міста Сясьстрой. Населення цього села – росіяни, що працюють у підприємствах сусіднього містечка. У селі їх небагато, може 500. Навколишні села обезлюдніли; це – сумне явище, тому що ще добротні хати стоять порожніми, але жити в них ніхто не хоче, всі переїхали в місто.

У Рогожі всі будинки дерев'яні, тільки у голови сільради невеличкий мурований будиночок. Біля хат городи не оброблені, навіть немає квітів, немає курей, ні свиней, тільки де в кого є по одній корівчині. Для галичанина такий стан – дуже дивним. Коли я спитав людей, чому вони не займаються господаркою, то відповідали:

– То ви там, на Заході, ще не зрозуміли, що це таке радянська влада? А ми то добре знаємо. От дивіться, батюшка, Ленін нас розкуркулював, а потім при НЕП-і куркулив. Сталін знову

розкуркулював. Німці нас куркулили, Сталін розкуркулював. Маленков – добра була людина, ми його ніколи не забудемо – нас куркулив, а Хрущов розкуркулював... Ми більше не хочемо бути куркулями. Твоє тільки те, що ти з'їв і випив, все інше – державне.

І дійсно, ніхто з них не хотів нічого робити, Після роботи на підприємстві всі відпочивали, пили горілку, пиво... Якщо погано постачали їх поживою і її бракувало в магазинах – страйкували. Ці люди мені дуже сподобалися своїм реалістичним підходом до життя.

У Рогожі була діюча православна церквця, посвячена в честь Різдва Богородиці. 100-150 кілометрів навколо не було ні одного діючого храму. До церкви в основному приходили, як звичайно всюди в Росії, старенькі бабці-пенсіонерки, але віра їхня, хоч не дуже свідома, зате є дуже міцною. Були такі бабці, що за відкладені з мізерної пенсії гроші приїжджали навіть за 150 кілометрів, щоб помолитися, висповідатися та причаститися.

Усі мешканці Рогожі відносилися до мене як священика з повагою і завжди ввічливо вітали: «Здравствуйте, батюшка». Ідейних, переконаних атеїстів серед них я не зустрічав.

Однієї неділі перед вечером проходив я біля храму. Дивлюсь – діти біля церковної огорожі грають у карти. Серед них найстарша – восьмикласниця, а наймолодшим років три. Підійшов до їх гуртка, постояв трохи, а потім кажу: «Хочете, я вам казку розкажу». Діти зраділи, карти набік відклали. Сів я між ними і розповів казку в детективному сучасному

стилі, пригодницьку. Кажу: «То щойно перша серія. А тепер, давайте познайомимося». Потім питаю:

– А хто з вас хрещений?

Тут більшість із них радісно підняли руки і гордо заявили:

– Я хрещений!

– Я хрещена!

Тільки троє з дванадцяти виявилися нехрещеними: дівчина-семикласниця з Выборга, що тут гостювала, та двоє трьохрічних.

– А тепер, дорогі діти, я вам хотів би розказати вже не казку, а правдиву історію про Ісуса Христа.

Вони охоче погодилися. Почав я їм розповідати про народження Ісуса Христа. Всі уважно слухали; тільки двоє ніяк не хотіли слухати про Ісуса, хоч казку залюбки слухали. Згодом відійшли. Тут пригадалися мені слова, що їх священник мовить під час хрещення дитини, намащуючи оливою вуха: «На слухання віри і на прийняття голосу божественної Євангелії нехай буде відкритий слух його». І дійсно охрещені діти радо слухали євангельське оповідання про маленького Ісуса, що у Вифліємі народився, а нехрещені не могли цього знести, мабуть тому, що не мали ласки Божої.

Умовилися ми зустрінутися слідуючого дня вечером. Так почалося і так продовжувалося до мого від'їзду з цього села. Спочатку чергова серія казки, а потім катехизація. Звичайно, в

цьому була ризика, але чого не зробиш для дитячих невинних душ.

На протязі місяця мені довелося охрестити коло 60 дітей, серед них була навіть внучку заслуженої вчительки, що тут з нею відпочивала. Мала так вчепилася бабці, що та ради не мала. Каже:

– Бабушка, веди мене хреститися. Я хочу бути хрещеною, як другі діти, і носити хрестик.

Старші діти, що більш-менш навчилися катехизму, в останню неділю, перед моїм від'їздом, сповідалися і приймали Причастя. Коли ж я від'їжджав, то багато дітей прийшло на зупинку проводити мене.

І коли вони стояли і махали на прощання руками, я заплакав. «Неначе Достоевського князя Мишкіна», подумав я. Дуже смутно мені було покидати і цих дітей і невелику громаду вірних, що, немов той острівець «Святої Руси», протистояли бурхливим хвилям офіційного безбожництва. А потім, коли вже повернувся додому, ще довго отримував від них листи й посиочки з недорогими, але найдорожчими моєму серцю подарунками.

Другий поворот на Україну

Коли я перебував у Рогожі, учбовий комітет при священному Синоді Російської Православної Церкви, постановою від 31 травня 1977 року,

число 78, сповістив мене, що я направлений в розпорядження митрополита Львівського й Тернопільського Николая на пастирське служіння. Таким чином, я вже як священник знову вертав у рідні сторони реалізувати своє покликання: служити Богові і народові. Що вийшло з цього служіння, побачимо даліше.

Остання зустріч з митрополитом Никодимом

Перед від'їздом на Батьківщину я вирішив зустрінутися з митрополитом Никодимом, щоб отримати благословення і попрощатися із ним. Митрополит перебував у Ленінграді, почував себе не дуже добре. В академії в той час було безлюдно.

Щоб без перешкод поговорити зі мною та щоб уникнути підслуховування, митрополит наказав мені поставити недалеко академії у сквері розкладушку. Розмова була важливою і нагадувала розмову у Новгороді. Вона торкалася таких тем, як мета, практика і способи священничого служіння у сучасних умовах, доля російського народу, роля Російської Православної Церкви.

Митрополит висловив думку, що заскорузлий візантійсько-російський обряд є мало ефективним у порівнянні з сучасним римокатолицьким. Наприкінці бесіди я попросив сповіді. Митрополит, лежачи на розкладушці, а я клячучи, останній раз спілкувалися у найбільш інтимному християнському таїнстві

покаяння. Тоді митрополит поблагословив мене та дав мені настанови, а саме, далі триматися своїх католицьких переконань та робити все можливе для розвитку католицької справи не тільки в Україні, але й у Росії. Тут митрополит згадав практику попередників – російських католиків, а також просив бути обережним. Ми попращалися.

Мені навіть на думку не спадало, що серед живих я бачу митрополита востаннє. Оглянувшись, я бачив невелике повне тіло у сірому піджаснику на розкладаному ліжку. останні промені сонця, що заходило, падали на передчасно пооране зморщками обличчя, сірі очі, мудрі, трохи хитрі, але добрі дивились у височінь, де між деревами видніло голубе лєнінградське небо.

Богослужбова практика

17 серпня 1977 року, розпорядженням числа 870, Львівська консисторія мене післала на богослужбову практику до митрофорного протоієрея Богдана Щура, настоятеля села Держів, Миколаївського району, щоб він зі мною провів «належне обрядове, душпастирське та церковно-адміністративне навчання, а після цього видав свою думку про знання цих справ».

Розпочалася моя практика. Священик Богдан Щур, колишній греко-католицький священник, а тепер підписаний православний, мав дві парафії, Держів і Пісочне, отже ж, молодий священник-практикант був для нього підмогою, а для мене це було доброю нагодою самому спробувати свої сили. Перш за все мені прийшлося переймати всі особливості галичанських богослужінь, що, на відміну від російських, мають свою ще не затрачену самобутність, не зважаючи на православізацію та русифікацію, що ведеться з 1946 року.

Вони є набагато досконаліші та більш раціональні, ніж російські, хоча всі вони походять із одного візантійського пня. Але про це треба було б писати хіба що спеціальну працю. Я мусів наново вивчати мелодії, «гласи», що є набагато ближчими до грецьких, ніж російські.

Великим досягненням католицизму в Галичині є те, що всі люди у храмі співають і так беруть активну участь, чого у Росії немає. Там співають хори, деколи співаків наймають, а серед них навіть можуть траплятися не тільки невірні, але й зовсім неохрещені.

Священик Богдан Щур до католиків і Католицької Церкви відносився негативно. Особливо недолюбливав отців Василіян за їх тверду католицьку лінію. Його релігійні погляди, зрештою, як і погляди більшості священиків, що підписали православ'я, скоріше всього опиралися на національних почуттях, ніж на догматичному вченні еклезіології. Їх ідеалом була б українська автокефальна церква.

Забували при цьому або зовсім нехтували словами Христа: «Ти Петро (скеля) і на цій скелі збудую Церкву мою, і сили пекельні її не подолають» (Мт. 16,18), а також тим, що сказав бл. п. папа Венедикт XV: «Немає Церкви ні грецької, ні слов'янської, ні римської, а є тільки одна і єдина Церква католицька».

Тут до речі було б нагадати ці слова і тим католикам українцям, які придумали страшенно глупу назву У К Ц – Українська Католицька Церква, бо ж такої Церкви Христос не заснував. Вважаю, що окреслення Католицької Церкви, що в Україні, назвою «УКЦ» і вживання цієї назви є небезпечне і може принести багато шкоди.

Священик Щур неприхильно відносився до католиків, а особливо до тих, що до православного храму не ходили зовсім, навпаки, відвідували костел. Таких свідомих католиків особливо багато є у Пісочнім.

Одного разу Щур потрапив прилюдно у пісочанському храмі обізвати їх негарним словом, а саме, сказав, що «вони ходять до чужого корита», після чого православні зневажали цих високосвідомих католиків, і коли вони йшли до електрички, щоб їхати у Стрий до костелу, то плювали їм услід.

Священнича праця в парафіях Верхньодорожне і Димівка

Наприкінці 1977 року, по закінченні практики, я отримав направлення консисторії та довідку про реєстрацію від уповноваженого у справах релігій на парафії Миколаївського району у село Верхньодорожне (колись Дороговиж) і село Димівку (колись Демня), з правом обслуговувати села Устя та Вербіж, де храми є замкнені.

Село Верхньодорожне є знане тим, що тут жив і творив скульптор Сколоздра – його пам'ятник Шевченкові стоїть у моєму рідному селі Рудники; у Верхньодорожнім 1975 року ранком у свято Трьох Святих (12 лютого) в загадкових обставинах загинув місцевий парох, священник Іван Лучків – у свій час це набрало широкого розголосу навіть за кордоном.

Люди розповідали таке: Священик Лучків вечером 11 лютого приїхав зі Львова зі своєю дружиною від її батьків. У Верхньодорожнім він будував дім і майже закінчив це будівництво. 12 лютого о 7 год. ранком – так роз-

повідала дружина – він мав іти в храм, щоб відправляти Літургію.

Коли вона поглянула в коридор, то побачила його взуття; це її здивувало, адже ж була зима, а взуття тут у селі в нього було одне. Ще нічого не підозріваючи, вона вийшла на ганок ... і жахнулася – на драбині висіло тіло її чоловіка, священника Івана Лучкова. Після шоку вона, опам'ятавшись, стрімголов побігла у м. Миколаїв (відстань 6 кілометрів) до районного декана Андрія Трача. Звичайно, що така подія моментально стається сенсацією.

Очевидці розповідали так: приїхала міліція з Миколаєва; один із міліціонерів негайно сягнув у кишеню сутани і витягнув звідтіля записку, в якій, про що потім старанно всюди говорили партійні, було написано таке: «За великий мій злочин перед Господом Богом, своєю сім'єю, невірною і вірною дружиною, моїми молодими донечками, батьками та своїми собратами, родиною і парафіянами, негідний я ходити по землі святий. Я набавив їх тяжкою недугою!»

Чи проводилася графологічна експертиза цієї записки і що з нею сталося, – невідомо. Того ж дня тіло священника Лучкова було перевезено у районну Миколаївську лікарню для проведення обстеження і секції. На тілі, як знову ж таки говорили люди, було видно сліди боротьби і сліди від уколів голкою.

Через день відбувся похорон священника Лучкова. Митрополит Николай (Юрик) заборонив заносити його тіло до храму, бо офіційна версія була такою, що він покінчив життя са-

могубством – повісився. Але помимо того, похорон священика вилився в грандіозну демонстрацію й маніфестацію віри й любови людей до свого священника, бо, треба сказати, покійний того заслуговував. Священик Лучків у 1957-8 році закінчив Луцьку духовну семінарію. Сам був родом з Львівської області.

Служив у селі Соколи, Мостиського району, де мав, як розповідають, неприємності з перших днів своєї служби за те, що відправив панахиду на могилі Січових Стрільців, яка була заквітчана жовто-блакитною стяжкою.

Як священик мав велику пошану серед людей: добрий проповідник, чудовий голос, ревний у виконванні своїх священичих обов'язків і безкомпромісний з властями. У селі Верхньодорожне теж мав багато неприємностей, йому постійно перешкаджали у будівництві хати, у душпастирюванні, він скаржився у вищі інстанції. У сімейному житті, як розповідали мені інші священики, не був щасливий. Ходили чутки, що йому допомогли вмерти місцеві активісти.

Я особисто зустрівся був з священиком Лучковим тільки один раз, коли ще навчався у семінарії, у гостях у священика Любомира Прокоповича у селі Берездівці, Миколаївського району. Ми навіть сиділи рядом. Він своєю особою справив на мене, пригадую, хороше враження. Загадкова й таємна смерть священика Івана Лучкова набрала розголосу по цілому світі, так само, як смерть священика католицького з Івано-Франківщини Івана Горгули. Про його смерть писали газети світу.

У радянській пресі була згадка про цей випадок у місячнику *Всесвіт*, ч. 12 за 1978 рік, сторінка 196, стаття Сергія Данилейка «Амвони чорної лжі», де взагалі заперечується сам факт існування священника Лучкова. У такому ж дусі написана стаття у зарубіжному комуністичному фінському журналі *ММ* (Maailma ja me), ч. 4, 1977 рік, стор. 31, стаття Віталія Александрова.

Тепер дещо хочу сказати про умови, в яких приходиться служити священникові в Галичині. Ці умови диктуються положенням про релігійні культу. Священникові нічого не дозволяється робити, окрім одного: відправити Службу Божу у храмі. Виголосити проповідь, відправити похорон, посвячувати хату – вже небезпечно, можуть бути неприємності.

Не зважаючи на те, що галичани ще вірять у Бога, то ця їхня віра скоріше всього чисто традиційна. Їх Бог – це Бог благословення пасок, Бог похорону, Бог шлюбу, Бог хрестин і т. д. Живий і правдивий Бог – це для них Бог недосяжний, невідомий, трансцендентний, далекий. Він для них існує у храмі; поза храмом для них його немає. Та й то часто, особливо жінки, відвідують храм не із-за побожності, але скоріше всього, щоб похвалитися обновкою, скажімо, новою хустиною.

Про віру жертвенну серед людей говорити не приходиться, хоч деколи вони здатні захистити храм, який їм хочуть замкнути (мається на увазі храм незареєстрований).

Віруючі люди по-справжньому трапляються в основному серед католиків, які є найбільш свідомим елементом української нації; ось

чому власне проти них і спрямоване найбільш гостре жало атеїстичної пропаганди.

На православних парафіях люди якось приспані, пасивні. Їх розворушити і було найпершим завданням священика, а відтак зробити їх свідомими християнами. Найкращою прикметою віруючого християнина є його любов до Христа, зокрема Євхаристійного, так ось цієї любови серед людей дуже і дуже мало.

Священик під час Служби Божої виходить з чашею та закликає: «Зо страхом Божим, вірою і любов'ю приступіть!», але люди, що стоять у храмі, не приступають, мовчазно бойкотують, страйкують проти Ісуса. Священика заклик залишається даремним. За рік служіння мого на парафії, що їх населення складається з біля 8.000-9.000 людей, тільки 300 в часі Великого Посту сповідалися та причащалися.

Отже ж загальний стан серед православної частини населення Галичини є досить сумним. Чому так сталося? На це дає прегарну відповідь бл. п. єпископ Григорій Хомишин у своїх книгах про поширення культу Пресвятого Ісусового Серця та в книзі про так званий деструктивний націоналізм, де він показує недопрацювання жонатого священства, що тепер дуже швидко себе виявили.

У підпільних католицьких спільнотах справа виглядає протилежно. Той, хто стає католиком, в невдовгомому часі стає високосвідомою людиною, бо ж мусить себе боронити від нападів православних людей, а деколи і православного священика; часто має неприємності на роботі, тому мусить добре знати катехизм, апологети-

ку, церковну політику. Знає, що священник, який таємно приїхав відвідати їхню спільноту вночі, може бути заарештований, тому шанує особу священника, а маючи таку нагоду, обов'язково сповідається і приймає святе Причастя. Я дуже рідко спостерігав випадки, щоб хтось із католиків не причащався.

На православній парафії на особу священника люди дивляться, як на виконавця їхньої волі, а не навпаки. «Ми йому платимо гроші, і він повинен робити те, що йому кажемо». Священник повністю залежить від церковного комітету, і якщо хоче вилагатися з-під цієї влади світського елемента, то починаються анонімки, доноси, наклепи, сварки; все закінчується втручанням сільради чи райвиконкому, і або священника проганяють, або переобирають церковний комітет – це вже залежить, хто має у безбожників, а точніше сказати у КГБ, більшу вагу.

Коли я познайомився на власній шкурі з цими умовами, то почав глибоко сумніватися у результатах своєї праці на парафії. Коли я почав вимагати від наречених, що бажали повінчатись, чіткого знання катехизму, то люди сильно обурювалися і противилися цьому. Коли я не охрестив дитини, бо батьки вже сім років не сповідалися і сповнити свій святій християнський обов'язок відмовилися, а тільки хотіли одного, щоб охрестити їх дитину, то мали до мене великі претенсії, бунтували супроти мене людей.

Знаю одного священника, на якого, коли відмовився охрестити дитину напів безвірків,

написали на нього скаргу в Київ за те, що «відмовився сповнити вимогу трудящих». Цей священник сказав мені: «Знаєш, коли мені тепер принесуть охрестити kota, то для них я це зроблю».

Зрештою всю вину тут не треба звертати на людей, але скоріш усього на обставини, що склалися. Зрештою парафіяни відчують у глибині своїх сердець, що священник не говорить їм 100 відсотків правди Божої, а тільки те, що йому дозволяють сказати. Ось власне ця роздвоєність священника і навіює тінь і пустку у духовне життя самого священника й парафії. Залишилась тільки скоролупа зовнішньої обрядности, а того, що є найголовнішим – добірного зерна Божої істини – немає.

КГБ нічого не забуває

Десь у січні 1978 року викликав мене у Миколаївський районний виконавчий комітет партії заступник голови райвиконкому Олександр Вегера, що мав обов'язок, силою своєї посади, займатися релігійним життям району. Довелося чекати майже годину. Тоді запросили до кабінету, де, окрім Вегери, сидів за столом ще незнайомий мені чоловік.

Вегера трохи поговорив зі мною про все і ні про що, а відтак, після телефонного дзвінка, вийшов. Ми залишилися удвох. Незнайомий почав розмову зі мною, але я зажадав документів. Він подав мені свою виказку: оперативний уповноважений КГБ. Коли я хотів записати його прізвище і число виказки, він вихопив її з моїх рук і сховав у кишеню.

Уся розмова зводилася до того, щоб намовити мене до співпраці, але, коли я рішучо відмовився, то кагебіст сказав:

– Знаєте, я проти вас нічого не маю, мене післали зі Львова, щоб з вами поговорити.

Я сказав:

– Якщо ви мене будете змушувати до співпраці, то я буду скаржитися Андропову.

Він відповів, щоб я був спокійним, нічого

такого не станеться. І дійсно, на протязі двох років служби на парафії КГБ мене не рухав. Але КГБ має інші способи поневолення.

Російська Православна Церква – інструмент поневолення людини

Поставимо таке запитання: «Чи може священник Російської Православної Церкви бути чесною людиною?»

Відповідь: «Ні в якому разі!».

Ось доказ, так би мовити, механізм (технологія) перетворення священника у безчесну людину. У вересні 1978 року викликав мене до себе Миколаївський декан (благочинний), священник Андрій Трач (колись греко-католицький, тепер підписаний) і сказав:

– Отченьку, чому ви ще досі не здавали звіту?

– ???

– Що, хіба не знаєте? Кожен священник повинен давати звіт у консисторію про діяльність уніятів і сектантів на території парафії.

Я відповів, що не збираюся бути донощиком-сексотом. Тоді Трач впав у шалену лютю, бризнув слиною і кричав:

– Мене нічого не обходить, давайте звіт. Дискутувати з вами не збираюся. Їдьте у консисторію і там пояснюйте.

Коли він заспокоївся, я сказав:

– Прошу отця, я ще молодий священник, непрактичний; порадьте мені, що маю робити в даній ситуації?

– Напишіть, що вам про це нічого невідомо.

Я так і зробив.

По цьому інциденті я зрозумів, що православний священник на парафії – це не тільки духовний провідник («служитель культу»), але й, з точки зору Російської Православної Церкви (евентуально КГБ), інформатор-сексот про всякі релігійні рухи ворожі Російській Православній Церкві; а саме: католики і сектанти – це для РПЦ небезпечні люди, але атеїсти такими небезпечними не є, і здавати звіти-доноси про їхню діяльність не потрібно.

Звідси можна зробити висновок, що Російська Православна Церква – це не тільки інструмент ламання душ священників, їх незалежності, людяності, толеранції, але й інституція, що зазіхає на конституційні права громадян, а саме, на 52-гу статтю Конституції СРСР, котра звучить так:

«Громадянам СРСР гарантується свобода совісті, т. зв., право визнавати будь-яку релігію або не визнавати ніякої, відправляти релігійні культу або вести атеїстичну пропаганду. Збуджування ненависті у зв'язку з релігійними віруваннями забороняється».

Російська Православна Церква, виявляється, культивує ненависть православних до католиків та сектантів, і, навпаки, провокує таку нена-

висть зі сторони католиків і сектантів до православних «батюшок».

Все це, що я тут розповідаю, Російська Православна Церква старанно приховує, а самі священники пишуть звіти так таємно, що навіть їхні дружини-їмості про це нічого не знають. Парафіяни думають, що їх священник є чесною людиною, людиною посвяченою Богові, а він беззахисний, нещасний, опідлений; своєю десницею, котрою благословляє, пише таємні звіти і грає ролю великого християнина та слуги народу.

Бачити, що є що і хто є хто!

Все те, що я тут розповів, повинні обов'язково приймати до уваги всі ті, що хочуть мати будь-яке відношення з Російською Православною Церквою, а особливо ті, що сідають за стіл дискусій, екуменічних контактів, мирних конференцій, богословських діалогів з представниками Російської Православної Церкви. Українське прислів'я дуже мудро попереджує: «З ким поведешся, таким і стаєшся». І справді, там, де є фальш, не може бути правди, не може бути широти, не може бути любови, не може бути ніяких порозумінь, а старовинний поет про це сказав дуже влучно: «Блажен муж, що не йде на раду нечестивих, і на путі грішних не стає, і на раді з лукавими не сідає» (Псалом 1).

Сатанізм полягає не в тому, щоб людину втягнути у гріх, але в тому, щоб у людини відібрати бажання розкаятися. Згрішити, то річ людська, але тривати в грісі – це вже річ диявольська. Хто має вуха, щоб слухати, нехай слухає.

Нещирість, лицемірство найбільше породжують серед самого православного духовенства недовір'я, а тим більше, коли один священник вбачає в іншому донощика. Ось чому в товари-

стві православних священків ніколи не провадить ніхто розмов на релігійні теми, але вибирають безпечні теми, такі, як побутові, родинні і т. п.

Такий спосіб життя призводить дуже скоро до духовної деградації, отупіння й занепаду духовного життя. А як ще додати, що православ'я не знає медитацій, реколекцій, рахунку сумління, то можна собі уявити страшний духовний занепад правосланого священства. А як говорить правило: «Якщо на парафії священик святий, то люди побожні, якщо священик побожний, то люди людяні, якщо священик людяний, то люди безбожники». Тепер ти бачиш, шановний читачу, в яких обставинах я опинився. Але це ще не все.

Чи займається Російська Православна Церква політикою?

25 грудня 1979 року о годині 13.30 з Миколаївського деканату у консисторію (площа Богдана Хмельницького, 5) повинні були з'явитися: декан Андрій Трач, священик Василь Стригун, настоятель церкви у Берездівці та я. Виявляється, що на цей день була скликана конференція, на яку було запрошено багато священників з Львівсько-Тернопільської єпархії. Ось короткий звіт-конспект з цієї конференції.

Вона розпочалася у 14.15 в залі на другому поверсі консисторії, де колись були покої бл. п. митрополита Андрея Шептицького. До залі

ввійшов з своїми прибічниками митрополит Николай Юрик. Привітався «Слава Ісусу Христу» – «Слава на віки». Заспівали тропар: «Царю небесний». Митрополит поблагословив. Всі заспівали: «Есполаті деспота».

До залі увійшли в цей час помічник уповноваженого в справах релігій Борис Іванович, лектор Дмитро Денисович Низовий та заступник голови обласного виконкому депутатів трудящих Львівської області, Інна Семенівна Алаєва. Вони сіли біля митрополита Николая, справа від нього сіла Алаєва.

Митрополит познайомив зібраних з представниками радянської влади, а також пояснив ціль зібрання: відзначити 325-річчя воз'єднання України з Росією. Тоді лектор Низовий 45 хвилин доводив присутнім, що це з'єднання було закономірним процесом історії братніх нарадів, а також, що Україна без Росії існувати ніяк не може. Закінчив лекцію відповідною цитатою з виступу Брежнева про співдружність націй у великій сім'ї народів СРСР.

Відтак митрополит надав слово Алаєвій, яка у виступі торкнулася таких справ:

1) влаштовуючи цю зустріч ми мали на увазі, що ви не тільки послухаете лекцію, але й використаєте матеріали цієї лекції у своїй найближчій проповіді;

2) згідно з законами про релігійні культу, ми уважно вивчаємо проповідницьку діяльність священників. Нічого таємного не робимо, і тому не дивуйтеся, коли побачите мене або інших наших товаришів у себе в храмі. Останнім часом радянська держава звертає особливу

увагу на патріотичну діяльність Російської Православної Церкви;

3) наступна наша зустріч буде носити більш конкретний характер, з аналізою ваших проповідей і з вашою активною участю. На наступній зустрічі буде обласний прокурор;

4) Православна Церква завжди була на місці. Вона завжди виконувала те, що повинна була виконувати;

5) є випадки, наприклад, у Пустомитівському районі, використання православних храмів для проведення уніятських обрядів. Давайте, щоб не було неприємностей;

6) давайте також рішучу відсіч уніятським священикам, що ходять з торбою по ваших парафіях. Вони на це не мають ніякого права, і таких священиків взагалі не повинно бути, вони не можуть існувати. Гоніть їх, образно кажучи, в шню. У нас є факти, що такі священики-уніяти діють.

Тоді взяв слово митрополит Николай:

— Ми, всечасні отці, із ділової розмови й історично обґрунтованого доповіді багато довідалися. Благочинні повинні вимагати своєю владою, щоб кожен священик благочиння виголосив опрацьовану проповідь на тему «325-річчя воз'єднання України з Росією». Буду вимагати від вас, отці благочинні, точного звіту. Будьте гідними громадянами й партіотами нашої країни».

Коли преставники влади вийшли, митрополит звернув увагу на слідуючі недотягнення:

- 1) непоминання, тобто незгадування титулів патріарха Московського і Київського екзарха;
- 2) опущення ектенії за властей і воїнство;
- 3) наявність «Філоксве» у Символі віри;
- 4) бінування, тобто відправлення в один день двох Літургій;
- 5) театральність і багатолюдність соборних богослужінь під час празників;
- 6) виконування тріб у цивільному одязі;
- 7) занедбання чистоти престолів і посудів.

Накінець Юрик митрополит сильно наголосив, щоб «давати точні звіти про діяльність уніятських священників», а також сказав:

– Отці благочинні, звернете увагу на проповіді священників, в яких повинні висвітлюватися події в Російській Православній Церкві і в цілій радянській батьківщині. У проповідь, отці, треба вміло вплести патріотичні нотки, їх богословськи обоснувати.

Окрім цього митрополит повідомив, що у Львівсько-Тернопільській митрополії є 976 храмів і 638 священників. Конференція закінчилася о 16 годині.

Російська Православна Церква – інструмент оправославлення і русифікації

Хочу також декілька слів сказати про інтенсивне оправославлення, у чисто російському сенсі, населення Галичини й Закарпаття, а саме, богослужбових традицій, народніх звичаїв, внутрішнього вигляду і т. п., а також про русифікацію богослужбової мови. З цією метою Російська Православна Церква використовує всі можливі засоби: адміністративний тиск, психологічний тиск, а навіть обман.

Наприклад, один священник із Закарпаття розповів мені, як його змушували одягати, замість українсько-грецького фелона, російський, а також замінити престіл прямокутної форми на російський престіл кубічної форми.

– Сповідас мене благочинний, – розповідає священник Н., – що має з Києва бути перевірка, тому необхідно пошити ризи російського зразка і на цей випадок перевірки їх тримати у ризниці. «Служити не мусиш, сказав декан, просто нехай собі там у шафі висять». Проходить декілька місяців. Благочинний-декан знова сповіщає, що буде перевірка у неділю під час Служби Божої. «Знаєш, як то є, навіщо тобі мати неприємності, одягни ці російські ризи один раз, а людям поясни, в чому справа». Одягнув я ці ризи російські, відслужив, ніякої перевірки не було. Декан каже, що буде іншої неділі. І ось таким способом нас усіх у Закарпатті зодягнули в російський богослужбовий одяг, а той, хто відважився б одягнути український фелон, буде негайно звинувачений

в унія́тстві і буде мати згодом неприємності. Так само справа виглядає з бородами. Той, хто носить бороду, бодай невеличку, є православний, а той, хто її не носить, є уніятом.

Таке мені розповідав священник із Закарпаття. Ось так руками своїх же ж українських священників ми й оправославлюємо себе. Як писав Тарас Шевченко: «А тимчасом перевертні нехай підростають, та допоможуть москалеві господарювати».

Новий Папа Римський

16 жовтня 1978 року був обраний новим Папою Римським польський кардинал Кароль Войтила, що прийняв ім'я Іван-Павло II. Про нього багато говорено і написано. Цей Папа першим заговорив українською мовою і рішуче став на захист Католицької Церкви в Україні, на захист переслідуваних українців католиків. Одного разу Папа сказав: «Усякому, хто потребуватиме допомоги, я простягну свою руку».

Я собі так думав: «Як би то чудово було бути явним католиком і відкрито належати не до православної церкви, але до католицької, і мати щастя згадувати під час богослужб ім'я чудового Папи Римського Івана-Павла II. Я навіть сам не знав, що невдовзі мої бажання мають здійснитися.

Празник у Гніздичеві

14 листопада 1979 року мене запросив священник Василь Масендич узяти участь у празничному богослуженні з нагоди свята святих Косми й Дам'яна. Окрім мене, були запрошені й інші священники, а серед них і кум Масендича, настоятель храму у Лисовичах, що

поблизу Моршина, Віктор Путятницький.

Цей чоловік, не зважаючи на те, що сам є галичанином, став екстра-православним священиком і великим борцем у справі православизації Західньої України. Ще тоді, коли він навчався у Ленінградській духовній семінарії, студенти його боялися та вважали небезпечною людиною. Він, пересічних здібностей, жонатий, звичайно, в Російській Православній Церкві не міг зробити великої кар'єри, але як духовний син колишнього настоятеля храму у Трускавці, а тепер єпископа Йоана – Василя Бондарчука, зумів так скріпити свої позиції серед православного духовенства, що стояв міцно на ногах і його всі *volens-nolens* змушені були респектувати.

На празнику мене попросили очолити богослужбу. Все відбулося добре. По обіді підходить до мене Путятницький та й каже:

– Отець Сергій, ти сам поїдеш каятися до митрополита Николая, чи тебе треба буде викликати?

Я нічого з цих його слів не зрозумів. Але коли через тиждень обласний благочинний-декан священик Павло Кочкодан став їздити по всіх учасниках богослужби у Гніздичеві (Жидачівський район) і розслідувати справу, то мені й іншим розвиднілося в голові.

Виявляється, що священик Путятницький написав спеціальний донос на мене, у якому звинувачував мене в уніятському способі відправлення Служби Божої. А ось пункти звинувачення:

1) ієромонах Сергій (Михайло Гаврилів) почав відправу Літургії по 12-ій годині дня, а це суперечить православній російській практиці;

2) він клав під час Літургії служебник (богослужбова книга) на престіл. Згідно з православним звичаєм, служебник треба зашнурати за пояс, під фелон, а коли є потреба прочитати молитву, його звідти витягнути;

3) ієромонах Сергій у анафорі Літургії не виголошував тропаря третього часу Великого Посту: «Господи, іже Пресвятаго Твого Духа»;

4) ієромонах Сергій у часі Служби Божої причащав тих людей, що стояли на колінах.

Усі ці великі «злочини», які я вчинив, були, за словами Путятицького, нічим іншим, як уніятством і вимагали мого каяття перед митрополитом Николаєм Юриком.

Лист від декана Трача

Тим часом, як священик Павло Кочкодан розсліджував справу ієромонаха Сергія Гаврилова, тобто мою, надійшов лист від Миколаївського декана Трача такого змісту:

«Миколаївське благочиння повідомляє, що фінансово-обрядовий звіт за 1979 рік треба прислати благочинню до 14 грудня ц. р., рівночасно прислати звіт про діяльність сектантів і невоzz'єднаних священників на території Вашої парохії.

Миколаїв, 6 XII 1979

Протоієрей А. Трач, благочинний (підпис)»

Так наступив у моєму житті такий критичний момент, коли я повинен був сказати або «так», або «ні», тобто, або писати звіти і бути на парафії, або не писати звітів і парафію покинути.

« Двом панам не можна служити »

У моєму житті знову виникла така складна ситуація, як у 1975 році, з тією різницею, що, замість КГБ, виступала тепер Російська Православна Церква. Митрополит Никодим помер, порадитися не було з ким. Я вирішив, що моїм найкращим дорадником буде моє власне сумління. А воно знову подавало гострий сигнал, що двом панам служити не можна. Я прийняв рішення: що б мене не коштувало, рішучо порвати раз і назавжди з Російською Православною Церквою і з усім тим, що вона собою представляє.

Перший контакт з католицьким підпіллям

Ще під час поїздки у Литву, 1973 року, я познайомився там з українським католицьким священиком В. П., що був дав мені адресу монахині О. С. у Львові. І ось, власне, тепер, коли настали для мене тяжкі часи, ця адреса стала мені у пригоді.

Спочатку до мене віднеслися з підозрінням, але коли я назвав священика В. П., мені влаштували зустріч із католицьким священи-

ком І. Т., монахом Ч.С.В.В. Бесіда з ним тривала досить недовго, але для мене була дуже корисною. Мені дуже сподобалася відвертість, щирість, обізнаність, священника І. Т., а, що найголовніше, довір'я до мене.

Коли я попросив сповіді, то І. Т. сказав, що вона відбудеться дійсно тоді, коли я відкрито покину православну Церкву. Я таким підходом до моєї справи дуже був задоволений.

Останній раз у православній консисторії

На 21 грудня 1979 я був викликаний телеграмою до митрополита Юрика. Я прибув о 10 годині рано. Епархіальний секретар Віталій Політило запросив мене в кабінет, де колись, мабуть, перебував митрополит Андрей Шептицький, а тепер окупант православний митрополит Николай Юрик. Розмова з ним була короткою. Митрополит Юрик спочатку розпитував про парафіяльні справи, а потім про те, як я відправляю Літургію, чи вживаю тропар третього часу, і наказав писати пояснювальну записку. Я попрощався й вийшов. Священик Політило хотів, щоб я тут же ж цю записку написав, але я відповів, що напишу дома і вишлю листом.

Перехід у католицьке підпілля

Цього ж самого дня мала відбутися зустріч із підпільним католицьким єпископом П. В. По

обіді коло години 16 на квартирі монахинь 21 грудня 1979 по відправленню Літургії єпископ П. В. у присутності ще двох католицьких священників і двох монахинь прийняв мене до Католицької Церкви, уділяючи мені дияконські і священницькі свячення «sub conditionem», тобто «під умовою», щоб таким чином у тому, що я є дійсним католицьким священником не було жадного, навіть найменшого, сумніву. Католицький єпископ П. В. надав мені також юрисдикцію, тобто, право виконувати святі Тайни сповіді і шлюбу на території СРСР.

Перша прилюдна католицька відправа

22 грудня – свято Непорочного Зачаття Діви Марії. Цього дня у Димівці (Демній) я вперше у своєму житті відправив Службу Божу на католицькому антимінсі та згідно з приписами католицького літургікона, з великою насолодою прилюдно й голосно вимовляючи ім'я Папи Римського Івана-Павла II.

По Службі Божій коротко описав людям свій життєвий шлях та докладно пояснив своє рішення стати католицьким священиком. Але не всі люди зрозуміли мій крок, і тільки декілька сімей знову повернулися до своєї католицької віри, яку визнавали до 1946 року. Решта людей говорили, що наступило з'єднання між католиками і православними, бо Папа Римський поїхав у Константинопіль.

Коли я прийшов до парафіяльної хати, де мешкав, то перше, що зробив, написав до православної консисторії листа:

«Я, священик Гавриль Михайло Петрович, заявляю: згідно з моєю совістю я є католик, і тому пориваю всякий канонічний і духовний зв'язок з Православною Церквою.

**Село Димівка, дня 22 грудня 1979 року
Гавриль»**

Наступний день - неділя, знову відправив Службу Божу в Димівці, а відтак у Верхньодорожнім, де знову ж таки пояснив людям, чому я став католиком.

Звичайно, я знав, що мені недовго прийдеться бути на парафії католицьким священиком, і тому попращався з людьми.

Відповідь православного митрополита Николая

Через декілька днів я отримав листа із консисторії, написаного 28 грудня 1979 року, з числом 1788, якого підписав митрополит Юрик. Він мене повідомляв, що я звільнений

«від настоятельства парафії Верхньодорожне і Димівка, Миколаївського благочиння Львівсько-Тернопільської єпархії за лицемірія (Мт. 23,13), яке заключається в тому, що протягом двох літ служіння видавав себе за православного священика, будучи католиком, і тим обманював віруючих».

Остання літургія в Димівці

1 січня 1980 року я востаннє відправив Службу Божу у храмі Димівки, а також Молебень до Пресвятого Ісусового Серця. Було дуже багато людей до сповіді, багато приїжджих із різних сторін католиків, що вже довідалися про перший післявоєнний випадок відкритого пере-

ходу православного священника до Католицької Церкви. Звичайно, такі події викликають сенсацію, а також багато розмов.

Богослужба закінчилася біля години 15 по обіді. Тим часом голова сільради Димівки передав мені, щоб я якнайшвидше вибирався з села, бо прийде міліція. Вечером я пішов у храм, щоб помолитися на самоті. Доручив свої села опіці Пресвятого Ісусового Серця і заступництву Пречистої Діви Марії, помолився за людей, спожив Найсвятіші Тайни і з жалем вийшов з цього храму, щоб, як дасть Бог, повернутись сюди, коли настане час свободи й торжества Католицької Церкви в Україні.

2 січня Службу Божу я відправив у парафіяльній хаті. Це була моя перша католицька Служба Божа підпільно відправлена. У майбутньому таких було безліч.

У пошуках роботи

У мене виникли великі труднощі з роботою, тому що в трудовій книзі був перерив вісім років: шість років навчання в духовних школах і два роки праці на парафії. Як тільки я подавав трудову книжку під час працевлаштування, у відділі кадрів негайно, довідавшись про те, що я священник, роботу мені відмовляли.

Так було, наприклад, коли я хотів влаштуватися на роботу ремонту холодільників у Львові, на автобусному заводі і т. п. Ніхто з начальства не хотів ризикувати й приймати на роботу

католицького українського священика. Хочу при цьому додати, що такі самі труднощі переносять і інші підпільні українські католицькі священики. Я не буду докладно розповідати про свої пригоди, пов'язані з пошуком роботи, тільки скажу, що він тривав два місяці, коли, накінець, по знайомству влаштувався дезінфектором, зарплата 80 карбованців на місяць – працював один рік.

А ось перелік наступних робіт: електрик Макаронної фабрики у Львові, зарплата 130 карбованців – шість місяців; двірник залізничного районного військового комісаріату, зарплата 80 карбованців на місяць – три роки; санітар Львівської обласної психіатричної лікарні, зарплата 100 карбованців – шість місяців; різноробочий Львівський винзавод, зарплата 150 карбованців – один місяць; слюсар «Львівтеплокомуненерго», зарплата 130 карбованців – шість місяців; машиніст котлів (кочегар) «Львівтеплокомуненерго», зарплата 105 карбованців. Ким ще мені прийдеться працювати, невідомо.

Аспекти підпільної діяльності Католицької Церкви

За часів Брежнєва католицьке українське підпілля почувалося відносно вільним від переслідувань. Можна було, наприклад, зберігаючи своє інкогніто, відправляти богослуження у зачинених незареєстрованих храмах, куди збиралися маси католиків, деколи навіть по 5.000.

Виникає питання: чому КГБ, міліція й інші партійні та радянські органи допускали до цього? Щоб це зрозуміти, треба взяти до уваги одну із притаманних рис радянської тоталітарної системи, а саме, брак цілковитої правди і пов'язане з цим оковамилювання.

Перш за все, перед цілим світом Радянський Союз уперто твердить, що в Західній Україні немає ніякої підпільної Католицької (уніятської), Церкви, що є тільки залишки уніятства, що по 1946 році греко-католицька (уніятська) Церква самоліквідувалася.

Таке твердження є цілковитою брехнею, бож насправді Католицька Церква підпільно існує, і самі власті про це прекрасно знають. Чому вони не можуть сказати правди? А це тому, що їм

прийдеться або цю Церкву легалізувати (як 1968 в Чехословаччині), або її знищити фізично, щоб вона дійсно перестала існувати.

Ні першого, ні другого радянська влада робити не бажає. Не хоче, з огляду на світову громадськість, і надтопереслідувати українців-католиків, бо такі факти переслідування рано чи пізно стають відомими світові, і тоді вони стають доказом існування підпільної Католицької Церкви в Україні.

Тому місцеві власті, хоч мають згори наказ боротися з уніятством, ведуть цю боротьбу дуже обережно, щоб собі самим не наробити клопотів, і відповідно дають у вищі органи вибілені, прикрашені або попросту фальшиві звіти, і в свою чергу вимагають від католицьких священників (підпільних), щоб вони заперечували свою діяльність, щоб не добивалися реєстрації, щоб не провадили правозахисної боротьби, одним словом, щоб не виходили з підпілля і тихо, непомітно робили те, що до них належить як священників робити.

Того священника, що порушив закон конспірації, або є надто ревним у пастирській, у проповідницькій діяльності, або, не дай Боже, добивається реєстрації, пише скарги, – негайно карають: виклик до уповноваженого в справах релігій, виклик у КГБ, розмова, усне попередження, кара – 50 карбованців, друга кара – 50 карбованців, неприємності на роботі, звільнення з роботи, залякування, обшук, конфіскація релігійних книг і богослужбових атрибутів, «побиття невідомими людьми», уміщення в психлікарню, арешт, суд, тюрма.

Яскравими ілюстраціями вищесказаного є факти:

□ тюрма: священник Михайло Винницький – уже третій раз, Василь-Йосафат Кавеців, Роман Есип;

□ пощереження, залякування, обшук, кара – рідко кого обминув, для прикладу: священник Григорій Будзінський, Василь Вороновський, Макарій Грень, Софроній Дмитерко, Павло Василюк і т. д.,

□ побиття: священник Смаль;

□ уміщення в психіатричну лікарню: священник Григорій Будзінський;

□ звільнення з роботи: католики Василь Кобрин, Йосип Тереля.

Усе це - система терору збоку властей, не тільки у відношенні до католиків, але й до інших підпільних рухів, таких, як п'ятидесятники, єговісти, рамакришнаїти, а особливо до істинно православних християн, яких є мало і які найбільш беззахисними.

Ще один аспект підпілля полягає в тому, що тут неможливо вести будь-яку правозахисну боротьбу. Для цього потрібний легальний статут. Ось чому священник Григорій Будзінський, Йосип Тереля і Василь Кобрин створили легальний комітет захисту прав віруючих в Україні.

Життя повне розмаїтих пригод

Повернувся до власної історії. Після розриву із Російською Православною Церквою офіційальні представники держави і КГБ мене не рухали, вони мене вивчали. Дуже часто «випадково» зустрічалися зі мною на вулиці, в автобусі, в електричці православні батюшки і задавали такі питання, яких не посоромився б кадровий кагебіст. Було декілька спроб «навернути» мене на православ'я.

Перший обшук і допити

9 квітня 1981 року був перший раз вчинений обшук на місці мого постійного проживання у Рудниках. Перед цим мене звільнили з роботи через скорочення етатів. Обшук проводили: майор УГРО Львівської області Стеценко (так себе називав), протокол писав юрист друої класи Перемишлянського району Герич; присутніми були: голова сільради Гриник Володимир Іванович та дільничий міліціонер Воробйов. Усі комуністи. Постанова про обшук і ордер дав обласний прокурор, а причиною обшуку було: «зберігання релігійної й націоналістичної літератури». Насправді ж істинною причиною обшуку було зізнання підсудних священників Романа Есипа й Василя Кавацева про моє з ними знайомство та спільне відправлення Служби Божої у с. Мужилівчів, Яворівського району, дня 21 листопада 1980 року.

На 6 травня 1981 року мене викликав слідчий Осьмак Михайло Васильович у кабінет обласної прокуратури (Львів, площа Возз'єднання, 7). Хто такий Осьмак? Це слідчий у особливо важливих справах, який спеціалізується виключно у релігійних справах. Він, між іншим, у свій час провадив справу Кобринна, Терелі й Будзінського. Під час допиту Терелі він повів себе, як садист, а саме, сказав хворому Терелі, тримаючи в руці аспіріну: «Якщо будете відповідати на запитання, дам вам цю пілюлю». Про це мені Тереля сам особисто розповідав.

Я прийшов на виклик Осьмака у десятій годині 9 квітня 1981 року. Спочатку він записав мої анкетні дані, відтак попередження про відповідальність за свідчення (стаття 178 і 179 Карного Кодексу УРСР). Під час слідства був присутній також слідчий Семенов Ю. Ось короткий перебіг допиту.

Осьмак: «Чи ви знаєте Кавацева В. і Есипа Р.?»

Гаврилів: «Особисто їх не знаю, але читав про них у газеті *Вільна Україна*».

Осьмак: «Вам показується для ознайомлення фотоальбом, вилучений під час обшуку у Кавацева й Есипа, і в якому розміщені фотографії, на яких ви сфотографовані разом з ними. Що ви на це скажете?»

Гаврилів: «Чи ви знаєте, хто автор цих фотографій, чи маєте негативи, чи маєте свідків, при яких ці фотографії виготовлялися?»

Осьмак: «Ні не маємо. Хто автор, не знаємо».

Гаврилів: «Я вважаю, що ці фотографії можуть бути підробленими. Запишіть у протокол таку мою відповідь: якщо на фотографії я, то фотографії підроблені; а якщо фотографії справжні, то на фотографії не я».

Осьмак записав другий варіант відповіді, тобто, що на фотографії не я.

Осьмак: «Вам показується для ознайомлення протокол допиту Кавацева й Есипа, де вони говорять, що вас знають з моменту вашої спільної відправи у селі Мужилівичі. Що ви на це скажете?»

Гаврилів: «Мене може знати багато людей, в тому числі й Каваців і Есип, але я їх не знаю, і заперечую свою участь у богослуженні в селі Мужилівичі, тому що я в цей час був на роботі».

Кожне питання і кожну відповідь тут же ж треба було підписати. Тоді Осьмак сказав, що пора на обід і щоб я прийшов по обіді знов у його кабінет. Коли я повернувся з обіду, то побачив, що в кабінеті число 5 знаходиться незнайомий мені чоловік.

Зустріч з офіцером КГБ

Коли цей чоловік захотів зі мною розмовляти, я сказав, що його не знаю. Він же ж заявив: «Чи Осьмак, чи я, це все одно». Сказав, що звати його Константином Михайловичем, що він з Ленінграду, що має жінку зі Стрия. Я зрозумів, що він з КГБ.

Розмовляв трохи по-українськи, трохи по-російськи. Розмову провадив він. Старався створити атмосферу безпосередності й невимушености. Розповідав про скопців, яких уже на території СРСР немає, зачепив покутників. Зокрема витягнув зі шафи протоколи допиту священника Солтиса, в яких Солтис підписувався: «Папа Петро II, Еммануїл»; спитав, чи мені не приходилося з ними зустрічатися. Я сказав, що ні. Відтак торкнувся Автокефальної Української Церкви.

Коли я його спитав, що буде з священниками Кавацевим і Есипом, то він буквально сказав таке: «Дамо їм повний клубок. Вісім років!» До закінчення слідства ще було далеко – це показує, що слідство і суд над Кавацевим і Есипом були тільки фарсом, щоб надати вирокові якийсь видимий юридичний вигляд.

Допити продовжуються

Коли Осьмак прийшов до кабінету, порекомендував мені влаштуватися на роботу і попередив, що і в майбутньому буде викликати. Згодом я влаштувався електриком на львівську макаронну фабрику. Тим часом у моєму селі і в околицях люди шуміли, що мене заарештували і будуть судити.

У майбутньому Осьмак викликав мене не тільки повістками, але й телефонував на роботу: «Дзвонять з обласної прокуратури. Покличте до телефону Гаврилова». Цим він створював на роботі довкола моєї особи ненормальну напружену атмосферу, що в майбутньому послужило причиною звільнення «за власним бажанням».

Осьмак, розслідуючи справу Кавацева й Есипа, а також моє пояснення, що я в часі богослужень у Мужилевичах був на роботі, дійсно перевірів мене і переконався, що, згідно з підписаними нарядами про виконання дезинфекції, я в цей день таки знаходився на роботі.

Під час одного з викликів Осьмак влаштував мені очну ставку з Кавацевим і Есипом, які продовжували твердити, що мене знають, але я їхні твердження заперечив. На цьому виклики у кабінет число 5 припинилися.

У листопаді відбувся суд над Кавацевим і Есипом, і вони отримали вирок «на повний клубок», як непомірно пророкував пів року тому офіцер КГБ Константин Михайлович, тобто,

п'ять років позбавлення волі і три роки заслання.

З цього приводу газета *Львовская Правда* з 3 листопада 1981 року умістила статтю кореспондента Ярослава Труча, «Пастирі без маски», а газета *Вільна Україна* з 29 січня 1982 року статтю державного радника юстиції третьої класи Антоненка Б., «Ті часи канули у вічність», де мовилося таке:

«До тих, хто практично порушав положення про релігійні культу об'єднання в УРСР, належать Каваців В. і Есип Р. Разом з іншими уніятами, зокрема Григорієм Будзіньським, вони намагалися відродити уніятство, забуваючи уроки історії».

Згадувала цих священників недобрим словом також *Вільна Україна* з 2 листопада 1983 у статті кореспондента А. Руденка, «Гріх без покаєння».

За що ж, фактично, були засуджені священники Каваців та Есип? Перш за все за те, що добивалися реєстрації, згідно з вимогами законодавства, на протязі багатьох років; за те що відважилися організувати звернення 5.000 католиків у листі до XXVI з'їзду КПРС, в якому описані всі терпіння українців-католиків і в якому містилася просьба надати їм хоча б ті елементарні права, якими користуються інші віровизнання в УРСР. З'їзд розцінив цей лист, як провокацію, і відповідь не заставила себе довго чекати.

Ось за що сиділи в тюрмі п'ять років та перебувають на засланні ці два католицькі священники. У країні, де конституція існує

тільки на папері, вірити в неї не слід. Як каже автор псалма: «Не надійтеся на князів, на синів чоловічих, у них же немає спасення», а Шевченко писав: «Не жди сподіваної волі, вона заснула, цар Микола її приспав». Краще є вірити в Бога, як висловився один французький священик:

«Раніше я вірив у Бога, а тепер я вірю
ТІЛЬКИ в Бога».

І цей священик має цілковиту рацію.

Ще одна розмова з офіцером КГБ

29 січня 1982 року – я вже тоді працював двірником у військовому комісаріяті Залізничного району Львова – Осмак знову викликав мене повідомленням, але розмовляв зі мною хто інший, а саме, полковник Романов (так він себе називав, документу не показував). Можливо, це про нього була мова в газеті *Вільна Україна* з 12 червня 1985 у невеликій статті «Навчаються журналісти»:

«Про ідеологічні диверсії ворогів соціалізму і необхідність підвищення пильності радянських людей розповів працівникам засобів інформації начальник відділу управління Комітету державної безпеки УРСР у Львівській області Б. М. Романов».

Розмова відбулася на другому поверсі приміщення обласної прокуратури у Львові (площа Возз'єднання, 7), у кримінально-дослідній лабораторії, в невеличкій кімнаті. Розмова тривала

пів години. На самому початку Романов запропонував мені підписати декларацію, що я не є греко-католицький священник.

Я, звичайно, відмовився і запропонував йому, що можу написати декларацію про те, що я є дійсно католицьким священником, що я визнаю доктрину Католицької Церкви і що підлягаю в духовних справах Папі Римському. Тоді Романов звинуватив мене в тому, що я є монахом Чину Василіян, що хрещу дітей, що даю шлюби,

«і, щонайгірше, Михайле Петровичу, так це те, що ви притягаєте молодь до монашого життя».

Я знову ж таки заперечив йому. Полковник Романов згадав про Кавацева й Есипа:

– Вони сказали нам про вас більше, ніж тут написано – показав на протоколи допиту – Осьмаком, який знає рівно стільки, скільки ми йому скажемо.

Я знову заперечив, що знаю Кавацева й Есипа. Далі полковник Романов сказав:

– Ось ви, Михайле Петровичу, вчилися у православної духовної академії. Вас виховував православний митрополит Никодим. Хіба ж він вас виховав у католицькій вірі?

Я відповів:

– Саме так митрополит Никодим мене й виховував, тому що він був не тільки католиком за переконаннями, але й католицьким єпископом.

Тут полковник Романов отетерів, опустил голову і щось хвилину думав, а відтак сказав:

– А я цього й не знав.

У майбутньому скільки мене не викликали в КГБ, вже ніколи про митрополита Никодима не питали, і тільки один раз згадали.

Ще одна розмова із трьома офіцерами КГБ

По розмові з полковником Романовим мене довгий час не рухали. А в серпні 1983 року мене забрали з роботи і автом привезли у слідчий відділ КГБ, на вулицю Миру (колишня Сталіна), І. Констянтин Михайлович запровадив мене спочатку в одну кімнату, а відтак в іншу. Посередині кімнати стояв стіл, застелений чистою скатертиною, стояли велика пляшка «Пшеничної», лікер, сухе вино, мінеральна вода і закуски. За столом уже сидів знайомий мені чоловік невисокого росту, з блідим старіючим обличчям, рідким сивим волоссям, полковник Романов.

Спочатку він запропонував мені зіграти в шахи. Я дуже швидко програв, бо в шахи погано граю, та й, зрештою, не міг як слід зосередитись. Під час гри в шахи Романов мене гзалитав, чи знає хтонебудь про мої зустрічі з працівниками КГБ у Ленінграді, і чи я говорив про це на сповіді.

Я мовчав, бо католицький священник про сповідь ніколи нічого не повинен говорити. Тоді він сказав:

- А що буде, як ми вашим про це розповімо? Як вони тоді на вас будуть дивитись?

Я у відповідь:

- Звичайно, ви можете про мої зустрічі із працівниками ленінградського КГБ розповісти, але як на це подивиться ваше начальство!

Після цих слів Романов знову задумався. Тим часом у кімнату прийшов ще один кагебіст, якого мені не доводилося ніколи бачити, молодий, високий, чорнявий. Потім у розмові виявився дуже вульгарною людиною, вживав матюки, ліз із запитаннями у моє інтимне життя, так що його «колеги» навіть стримували; як виявилось, він був пізніше моїм «опікуном» та робив мені великі прикrostі.

Згодом прийшов також і Константин Михайлович. Романов налив у чарки горілку і сказав:

- Ну що ж, вип'ємо, Михайле Петровичу.

Я відмовився. Довго мене намовляли, а коли переконалися, що моє рішення непожитне, вирішили пити самі. Мабуть дуже їм не терпілося.

Я спитав:

- З якої нагоди п'єте?

- А тост? Вип'ємо за перемогу над фашистами.

– Над якими фашистами? Вже давно немає.

– Дійсно, немає. Ну, тоді вип'ємо за перемогу над греко-католицькими священиками!

– А ви не дуже розганяйтеся їх перемагати

– А чому?

– Бо залишитеся без роботи. За ким будете стежити?

– А ми собі декілька залишимо.

Випили, закусили. Говорили про мене в основному. Розпитували, чи я читаю художню літературу, чи ходжу до кіна, чи я часом не покутник, чому я одягнений у вельветові модні штани, чи я цікавлюся спортом і подібні банальні питання. Спитали, як я працюю, з якої години до якої?

Я їм відповів:

– Ви, хлопці, хоч і чекісти, а ось про це я вам нічого не скажу, бо я працюю у військовому комісаріаті і мушу заховати секретність.

Один із них:

– Ну, тоді скажіть, а як ви проводите свій вільний час?

– Допомагаю батькам обробляти город. Є час – молюся, читаю, слухаю музику.

Другий тост Романов виголосив за упокій душі православного митрополита Никодима, випили; третій тост підняли за Василіянський Чин; а четвертий за те, щоб мене більше не викликати. На те я сказав:

– Оцей тост мені найбільше сподобався. І я з вами навіть вип'ю.

Я налив собі мінеральної води і випив. Та, на жаль, як побачимо в майбутньому, виклики не припинилися. Опісля, коли я роздумував про це прийняття, що його влаштували «в мою честь» кагебісти, то прийшов до висновку, що воно було сфільмоване, щоб у майбутньому іншим католикам показати мене за столом з офіцерами КГБ і, тим самим, компромітувати. Звичайно, що і про цю зустріч, як про інші я негайно розповів усім своїм знайомим. Розмова тривала 45 хвилин.

***Офіцер КГБ Константин Михайлович
спеціально займається мною***

Як я переконався, Константин Михайлович, офіцер КГБ, був уже досить давно призначений для роботи із Василями та згромадженням сестер Службениць. Він час від часу робив «візитації» їм, викликав на бесіду, очевидно, писав звіти про проведену роботу.

Любив говорити: «Ну, передавайте привіт Діогені». Мав на увазі сестру Службеницю Діогену Кулинич, що мешкає на вулиці Театральній 23/36. А коли був не в дусі, то говорив: «Ух, та відьма Діогена». Мав якусь до неї спеціальну «симпатію». Лихий він не був. Розумний. Чудово орієнтувався у церковній політиці Ватикану. Поважав Марусина як дипломата. Був рішучим противником тих свяще-

ників, що у своїй діяльності змішували релігію і політику. Любив випити.

Чому говорю про нього у минулому часі? Не тому, що він помер, а тому, що останнім часом щось його на підпільній арені Католицької Церкви не видно. Як кагебіст, звичайно, виконував свою роботу, і за це йому держава платила гроші. До співпраці мене особисто ніколи не агітував, але це щодо інших сказати не можу.

Був у нього один дивний випадок. До сестри служебниці Оксани Сокіл, що мешкає на вулиці Мучній 43, приїжджав час від часу католицький український священник, товариш її покійного брата Івана Сокола (теж священника), отець Володимир Прокопів. Константин Михайлович деколи навідувався на Мучну 43. Одного разу запропонував сестрі Оксані, щоб, як приїде отець Прокопів, йому подзвонити. Сестра Оксана гадала, що Константин Михайлович хоче з священником Прокоповим поговорити, та й, коли Прокопів приїхав, вона йому про це сказала.

Священник Прокопів дуже втішився, бо він великий популяризатор римо-католицького обряду для українців католиків, давно носить-ся з ідеєю реєстрації власне у цьому обряді і готовий з кимнебудь говорити про свої пляни. Сестра Оксана негайно подзвонила Константину Михайловичу, що приїхав отець Прокопів і хоче зустрітися з ним. Уявляю собі заклопотане обличчя офіцера КГБ, який хотів зробити з сестри Оксани інформатора, а з того нічого не вийшло, бо замість «працювати» тайно, служебниця Оксана всім про це розказала.

Власне якраз Константину Михайловичу і доручили мене, як ще один об'єкт для вивчення і можливо «використання у своїх цілях». Тому час від часу приходилося з ним зустрітися. Спочатку мене викликав помічник уповноваженого у справах релігій, декілька хвилин говорив зі мною, а потім відходив. Появлявся Константин Михайлович і продовжував розмову. Так було 8 вересня 1983 року та 9 червня 1984 року.

Розмови відбувалися у Львові, на вулиці Підвальній 3/4. Щоб з'ясувати остаточно можливість чи неможливість реєстрації підпільної Католицької Церкви, я, за дозволом свого настоятеля, сам попросив зустрічі з Константином Михайловичем, яка відбулася у червні 1984 року. Розмова тривала щось біля години і була конструктивною й корисною для обох сторін. А ось коротке «комюніке»; шкода, що не для преси.

1) У 1946 році, згідно з офіційною державною версією радянської влади, греко-католицька Церква в Західній Україні самозліквідувалася і вона не існує, а насправді, вона реально існує в підпіллі;

2) не склалися такі умови, при яких держава змогла б «собор» 1946 року признати недійсним і легалізувати підпільну католицьку Церкву;

3) підпільний католицький єпископат (тут Константин Михайлович назвав єпископів Володимира Стернюка і Дмитерка) не бажає виходити з підпілля і просити реєстрації;

4) вищеназвані єпископи мають таке мнунує, що, з точки зору радянської влади, не

надаються для реєстрації; є, правда, єпископ Павло Василик, але він тільки помічник;

5) ті підпільні католицькі священники, що бажали б реєстрації, не можуть робити нічого на свою руку, тому що знаходяться під канонічним послухом;

6) передумовою реєстрації є публична заява ієрархії про свою повну лояльність до СРСР та цілковите відмежування себе від націоналістично настроєної еміграції, а також признання «гріхів», що їх допустив український єпископат у минулому та осудження цих «гріхів»;

7) еміграційні українські єпископи займають вороже становище щодо СРСР;

8) гіпотетично беручи, легалізацію українських католицьких підпільних спільнот можна провести тільки, підчинивши їх котромусь із офіціальних католицьких єпископів римського обряду, що на території СРСР (Рига, Вільнюс);

9) такий спосіб легалізації і реєстрації викличе протест із боку еміграційного католицького єпископату (українського) та поставить Папу Римського перед трудним вибором;

10) реєстрацію Католицької Церкви в Західній Україні у візантійсько-українському обряді ворожо сприйме Російська Православна Церква, особливо ті колишні католицькі священники, які православ'я підписали;

11) реєстрація підпільних католицьких українських спільнот у римському обряді та підчинення їх єпископові римському викличе несамовитий заколот. Ця ідея (священника Володимира Прокопова; мешкає Вільнюс, вулиця Мілдос, 13/3) може бути чисто теоретичною,

але ні в якому разі робочою гіпотезою бути не може.

Гаврилів:

– Так що ж, виходить, Константин Михайлович, і ми і ви зайшли у тупик (безвихідь).

Константин Михайлович:

– Так, це дійсно тупик.

– А що ж нам робити?

– Ви самі знаєте, що маєте робити.

При цьому він усміхнувся. Я теж усміхнувся. Але від цих усмішок перспективи майбутнього зовсім не змінилися на краще.

27 листопада 1984 року дзвінком у військовий комісаріят мене викликали на Підвальну до Савчака Степана Васильовича, помічника уповноваженого у справах релігій. Розмову зі мною провадив офіцер КГБ, котрий назвав себе Олександром Андрійовичем (документ показав тільки здалека). Розмова тривала півтора години, з 11.00 до 12.30. Цю розмову можна звести до кружечків, які намалював кагебіст.

Хто розпоряджається долею людини в СРСР?

Що ж це за дивні кружечки, що їх намалював на шматочку паперу працівник КГБ Олександр Андрійович? Вони є дуже важливими, бо в них є зображене все моє майбутнє життя, мої життєві шляхи.

Перший кружечок, як пояснив мені співрозмовник – це «шлях вільного розвитку», тобто співпраця з ними.

– Не думайте, що ми хочемо зробити вас сексотом, просто деколи зустрінемося, поговоримо. Наразі ви звичайний священик, але коли б ви стали єпископом, то ми у вашій особі хотіли б мати не ворога, але друга. Якщо б ви вибрали шлях вільного розвитку, то вам зелене світло.

Другий кружечок з лінією – «це цілковита ваша відмова від релігійної діяльності. Третій кружечок з лінією, це ... – тут офіцер КГБ намалював лінію, що провадила різко вниз, – ... ви низько впадете».

Гаврилів:

– Маєте на увазі тюрму.

Олександр Андрійович:

– В основному так, вісім років.

– Існує ще четвертий шлях: виїзд за кордон. Але чого б я мав виїздити з батьківщини, де я родився і виріс, де живуть мої батьки?

– А мене б улаштував ваш виїзд із Львівської області.

– Ясно, не мусіли б писати звітів. Допустимо, що в мене романтична натура, і я виїду з Львівської області, але ж за мною помандрує моє досіє, а там, де приїду, є теж чекісти.

– Ну так і хто знає, чи вони кращі за мене?

Він і далі старався агітувати мене співпрацювати з КГБ:

-- Я молодий, ви мені допоможете, я вам.

– Я ще в Ленінграді міг піти, як ви це назвали, шляхом вільного розвитку і бути великою людиною, але я не кар'єрист.

– Маю на увазі здоровий кар'єризм. Скажіть, а чому ви покинули православну парафію?

– Відповім коротко: на православній парафії бути чесною людиною неможливо.

– А ось я можу бути чесною людиною?

– Так, ви можете бути чесною людиною. Ви закінчили школу КГБ, маєте посвідчення і виконуєте свою роботу, за це вам платять гроші. Але що ви скажете про священника, котрий грає роль: перед людьми виступає як священник, а таємно доносить?

– Я теж спочатку думав, що доносити, це погана річ, але тепер я змінив свою думку. – Тут він якось затримався і додав: – А з роботи ви все таки звільнюйтеся.

Працюючися, додав:

– Я вам приготував сюрприз.

– А де ж я буду шукати роботи? Знаєте, як мені трудно її знайти. Зрештою я стараюся чесно працювати.

– Мені не подобається, що ви працюєте дворником.

На цьому розійшлися. У майбутньому Олександр Андрійович доказав своїм поступуванням, що бути чесною людиною він так і не зміг.

***Знову в пошуках роботи.
Санітар п'ятого відділення
психіатричної лікарні***

4 грудня 1985 року мене звільнили з роботи. Я вирішив трохи відпочати. Полікував зуби. Знав, що всім керує Господь всемогутній, а не якийсь там кагебіст, і що немає злого, щоб не вийшло на добре.

По різдвяних святах почав розглядатись за роботою. Одна із моїх знайомих, Леся Павловська лікарка (мешкає у селі Годині, Мостиського району), запропонувала мені влаштуватись санітарем у Львівську обласну психіатричну лікарню. Робота не важка, треба наглядати за

хворими. Дванадцять годин праці, тоді дві доби вільного часу, безплатне харчування, відпустка майже два місяці.

Павловська, щира католичка, мала знайомого лікаря у 17-му відділенні психлікарні, Гоцуляка. Написала до нього записку. І дійсно, незадовго, 21 січня, я розпочав роботу санітарем у п'ятому відділенні, де проводилися судово-медичні експертизи над підсудними, що скоїли якісь порушення закону. В основному – це в'язні, у 90 відсотків симулянти.

Моя робота полягала в тому, щоб наглядати за ними, щоб не билися, не вішались, не різали собі вени, хоч такі випадки є рідкісні. У мене швидко встановилася з ними хороші відношення. Я приносив їм книги, сигарети, пресу. Часто приходилося морально підтримувати їх, давати юридичні поради.

Завідуюча п'ятим відділенням Майя Пантелеймонівна, спокійна зрівноважена жінка, навіть досить непогано давала собі раду із зеками. Старша медсестра Людмила Яківна, строга, навівала страх на них. Окрім цього, були лікарі-психіатри, що визначали діагнозу. У більшості випадків діагноза – це «СС», самодіяльний симулянт; таких забирали в тюрму.

Деколи дійсно потрапляли психічно хворі, їх відправляли в інші відділення психлікарні, особливо небезпечних «на Дніпро». Зеки розглядають своє двотижнєве перебування у п'ятому відділенні, як невеличкий курорт і як можливий шанс уникнути слідства, суду й тюрми. Деякі зеки перебували у п'ятому

відділенні навіть по декілька місяців, наприклад, Женя Шелест зі Львова знаходився там щось пів року.

Зустріч із Йосипом Терелею

14 березня 1985 року із новою партією зеків привезли у п'яте відділення Йосипа Тереля, відомого правозахисника і католика. Це був четвер, і я працював удень. Спочатку я не вірив, що привезли Тереля, його я ніколи не бачив, думав, що це провокація. Але потім почав обережно розпитувати інших санітарів про Тереля, зокрема стареньку санітарку Антоніну Кулакову, що в цьому відділенні пропрацювала 30 років. Кулакова підтвердила, що цей чоловік є дійсно Тереля, ба навіть, більше того, що він уже бував на експертизі у п'ятому відділенні декілька років тому.

Спочатку між нами панувало недовір'я, але згодом під час розмов, ми духом відчули один одного. За весь час перебування Йосипа Терелі в п'ятому відділенні львівської обласної психіатричної лікарні, тобто від 14 березня до 11 квітня 1985 року, я зустрічався з ним дванадцять разів.

Звичайно, що ми не могли дозволити собі вільно говорити, але у нічні зміни, коли майже всі спали, ми розмовляли годинами. Йосип сказав мені, що про мене чув і знає про мій перехід до Католицької Церкви. Ми розповіли один одному про свій життєвий шлях, вислов-

лювали свої погляди на різноманітні проблеми, зокрема багато говорили про становище підпільної Католицької Церкви, про її долю.

Багато розповідав Йосип про свої пригоди, про те, як треба себе вести під час слідства, особливо під час суду. Найголовнішим гаслом Йосипа Терелі є: «Там, де є невпевненість, там є страх, а де страх, там немає віри». Йосип знав напам'ять багато віршів, часто деклямував і свої власні вірші і вірші інших поетів, зокрема Ратушинської. Тереля добре розуміється на літературі, як українській, так і зарубіжній. Радив мені читати Селінджера і Швейцера.

Між іншим, Йосип сказав мені, що полковник КГБ Корсун пропонує йому взаміну за припинення діяльності випустити з в'язниці українських політв'язнів, зокрема Ратушинську, на що Тереля відповів:

– Я людьми і їх свободою торгувати не буду, тим більше із КГБ. Вони мають право бути вільними людьми, а не купувати свою свободу в КГБ.

Тереля сказав мені теж, що Рауль Валенберг знаходиться у камері 32 спецкорпусу Володимирської тюрми.

Йосип Тереля чудово орієнтується в усіх правозахисних міжнародних актах. Коли я йому розповів про результати нашої розмови з офіцером КГБ Константином Михайловичем, а саме, що ми зайшли в тупик, Йосип сказав, що тут немає жадного тупика, що це звичайне порушення органами влади елементарних божих і природних фундаментальних прав люди-

ни і прав віруючих. Він став цитувати тексти Загальної декларації прав людини, Пакту про цивільні і політичні права, Гельсінкського акту і т. д.

Йосип Тереля дуже високо цінить віру католиків, вважає їх найбільш свідомими християнами і патріотами своєї батьківщини. До протестантів відноситься толерантно, готовий захищати і їх права на свободу свого віровізнання, але з національної точки зору вважає їх п'ятою колоною в Україні.

– Серед них, – казав Йосип, – я ніколи не зустрічав високосвідомих українців, а тим більше поетів, істориків чи письменників; не зустрічав серед них людей, які вболівали б за чистоту своєї української мови, за збереження наших гарних історичних, народніх етнографічних традицій. Можна сказати, що протестанти в Україні дуже вигідний інструмент для русифікації.

Йосип Тереля є католиком, і то католиком практикуючим. Він добре знає Святе Письмо, католицьку доктрину Церкви, є рішучо проти того, щоб українці католики відвідували православні храми, і є за тим, щоб відвідувати католицькі храми іншого обряду. Йосип з повагою відноситься до священників і має особливу симпатію до монахів Василіян.

Йосип завжди прокидався в сьомій годині ранку, робив туалет, і обов'язково молився. Склавши побожно руки, він ходив по палаті і, вдивляючись у височінь, молився до Господа, віддаючи йому честь і пошану, як вільна божа дитина, хоч і в кайданах.

Йосип старався навчати католицької віри та молитов і інших, що з ним у палаті перебували, але рідко хто з зеків цікавився молитвою. Йосип сказав про них:

– Хоч вони, ці кримінальники, і являють собою опозицію режимові, але це безфундаментальна опозиція.

З 10 на 11 квітня (з середи на четвер) – це був Страстний тиждень, наближалось свято Воскресення Ісуса Христа – випадало моє нічне чергування, а 11 квітня Йосипа переводили у слідчу тюрму до Ужгороду. Це була наша остання можливість побачитися. Йосип заздалегідь попросив сповіді. У цю ніч на чергування я прийшов із Святими Тайнами, приніс три консекровані часточки у целофановій обгортці. Десь у четвертій годині над ранком Йосип сповідався і прийняв Найсвятіші Тайни, одну часточку. Дві часточки я йому віддав, щоб міг причаститись у Великодню Суботу і на сам Великдень. Ми трохи молилися спільно. У цей час усі спали.

Останні години проведені з Йосипом Терелею були для мене найбільш зворушливими. Цей 42-річний красивий, середнього росту чоловік, з передчасно посивілим волоссям та блідим шляхетним обличчям, з добрими очима і сміливим поглядом, являє для мене ідеал людини і християнина. Не зважаючи на те, що він має сім'ю – дружину і троє дітей, – не зважаючи на тюрми, психушки, концтабори, не зважаючи на психічний тиск і гноблення, він знаходив у собі сили переборювати все і залишатись не тільки вірним собі, своїм переконанням, своїй вірі ка-

толицькій, але й захищати інших людей та їх право бути вільними.

Йосип, неначе магнет, притягає до себе тих, що тужать за ідеалом свободи і добра. Він є знаком протиріччя: для одних зразком, який треба осягнути, для других докором їх боягузтва і зради ідеалів. Його дух – дух цілковито вільної людини – вливається в душі інших і покликує їх до наслідування. Ось такий Йосип Тереля, з яким я мав щастя зустрітися у своєму священничому житті.

Коли я пишу ці рядки, надходять вістки, що Терелю та інших політв'язнів звільнили, і що Йосипа хочуть відправити за кордон, з рідної землі. Не знаю, чи вдасться мені з ним ще раз зустрінутись, але я такої зустрічі дуже бажаю.

Нам, українцям католикам, треба дуже багато молитися, щоб таких, як Йосип Тереля, було більше серед нас, і тоді ми інакше будемо виглядати і перед Богом, і перед світом, і перед самими собою, і перед нашими нащадками. Одним словом, нам потрібно якнайбільше героїв, відважних людей, не тих демагогів, що п'ють горілку, грають карти, волочаться з коханками, нагромаджують у своїх хатах різні матеріяльні добра, і в той же ж час грають ролю великих патріотів, а самі й молитву забули, і не моляться, і не сповідаються, а тільки, як каже поет, «при чарці, може, скажуть, „Дай нам, Боже“».

Так, нам треба багато молитися і жити так, як Христос цього від нас вимагає, особливо в сім'ях повинна бути атмосфера справжнього релігійного, християнського відношення до сво-

їх обов'язків. Ніхто нас не визволить, якщо ми самі з допомогою ласки Божої себе не визволимо, спочатку від гріха, що нас обплутує, а потім і від фізичного поневолення. Ось, власне, за це й боролися, страждали, терпіли і вмирали – і тепер це продовжують робити кращі сини й дочки нашої багатостраждальної Батьківщини і святої Католицької Церкви.

Знову в пошуках роботи

Йосип Тереля порадив мені негайно звільнюватися із роботи у психлікарні, бо дальша праця там могла бути для мене небезпечною. І дійсно, відношення до мене, хоч із-зовні було непогане, але відчувалося напруження. Зі мною розмовляли й розпитували про моє дотеперішнє минуле лікар-психіатр, а також завідувача п'ятим відділенням. Як тільки Тереля забрали, я негайно подав заяву на звільнення, та ще два місяці мені довелося відпрацювати, бо є такий закон, впроваджений за часів Андропова, а саме, стаття 38 Кодексу законів про працю УРСР, де йдеться про письмове попередження адміністрації за два місяці про розірвання трудового договору.

Не встиг я звільнитись із роботи, як мене викликав у Миколаївський районний відділ міліції дільничий міліціонер Галів Іван Іванович. Це було 24 червня 1985 року. У розмові зі мною він пропонував мені допомогу в пошуках роботи, та попереджував про відповідальність перед законом за дармоїдство; я ж у свою чергу запевнив його, що закони про працю мені добре відомі.

- Ось вам, товаришу Галів, подобається працювати міліціонером.

- Подобається.

— А мені теж подобається працювати по своїй спеціальності, священиком, але, так як немає такої можливості працювати на католицькій парафії, то я змушений працювати на іншій роботі. І на роботу я влаштуюся, прошу про це не хвилюватися.

Робота на підприємстві Зеленого Змія

Згодом я знайшов роботу, правда, тимчасову, у Львівському винзаводі. Влаштувався у ремонтно-будівельну бригаду, якою керував бригадир Кунцовський. Він до мене відносився непогано, бо я не пиячив, як інші робітники, і старався чесно та ретельно виконувати дані завдання. Львівський винзавод тепер, коли Горбачов провадить відчайдушну боротьбу проти пияцтва, являє собою сумну Сахару.

Десь-не-десь можна побачити на великій території людину; сталих кадрів немає, робітників наймають тимчасово. В основному це пияки, для яких є чудесна нагода випити безплатно. Ось у такій Сахарі мені довелося працювати цілий місяць та виконувати різноманітні роботи: фарбувати, пересипати і т. п.

Найгуманніша професія — це віддавати людям тепло

З вересня 1985 року я зумів з великою трудностю і не без сторонньої допомоги влаштуватися у «Львівтеплокомуненерго», Шевченківського району міста Львова (начальник Шевченківської районної тепломережі Бурій Ярослав Іванович), спочатку слюсарем, а відтак машиністом котлів, по закінченні відповідних трьохмісячних курсів. Тепер працюю в котельні міста Львів, вулиця Ульянівська б «А».

На зміні нас троє: старший чоловік старої дати Мирослав Кравчук, теж машиніст, та лаборантка, дружина дільничого міліціонера району Підзамче Галина Четирбук. Усім нам працювати добре. Ми собі навіть вірш уклали про роботу - парафраза вірша Тичини:

«Котли шумлять - я слухаю,
Газ гудуть - мивуюся,
Мидуюся, дивуюся
Чого душі моїй так весело».

І дійсно було б весело працювати, віддаючи тепло води і тепло свого серця трудящим, що їх ми обслуговуємо, якби не ...

Пригода перша: полювання на людину, або: скільки в СРСР коштує участь у похороні?

8 квітня 1986 року потелефонував у котельню Константин Михайлович і побажав зустрітися зі мною:

– Всього п'ятнадцять мінут, Міша. Кілька питань, довго не затримаю.

Я спитав, куди треба прийти, чи на Підвальну 3/4.

– Ні, там тепер ремонт. Давайте, стрінемося коло цирку, я якраз хочу купити доньці білет – сказав Константин Михайлович. Ми умовилися на 14 квітня зустрінутися в 10 годині біля цирку.

Того ж самого дня я мав бути на похороні у знайомих, що починався в годині 13. Знайомі: Оксана Грудна і Мирослав Лемішківський, мешкають у Львові, вул. Стрийська 36/4. У них велике горе, померла трьохмісячна донечка-одиначка Наталочка.

Зустріч із Константином Михайловичем затягнулася з 10 до 12 години. Ми йшли вулицею 1-го травня (Городецька) від цирку до площі Кропивницького і розмовляли. Розмова торкалася знову ж таки проблем українців-католиків. Коли зайшли на вулицю І. Богуна, де, як Константин Михайлович сказав, він мешкає, попрощалися.

Я пішов просто на похорон. Звідки ж я знав, що на мене влаштували полювання кагебісти.

Похорон дівчини закінчився в годині 14.30 на Янівському кладовищі, де всі учасники похорону відправили дитячу панахиду, заспівали «Вічна пам'ять». При цьому я виступав як звичайний учасник похорону, тобто, без богослужбового одягу.

16 квітня дзвонить до мене Констянтин Михайлович і каже: «Що ж ви мене так підвели, Міша?» Більше нічого не говорив. Я навіть не здогадувався, що з такої незначної речі, як похорон, можуть виникнути великі неприємності. Звичайно, що у нормальній країні, де існують елементарні свободи, таких проблем не могло бути.

Тут ще треба додати, що цього ж 1986 року, 8-10 березня відбулося «урочисте» збіговисько біля церкви св. Юрія, з «нагоди ліквідації неавтономної унії».

Нежданно-негаданно 17 травня 1986 року я отримав повідомлення, з числом 80, з Миколаївського райвиконкому, що маю з'явитися 20 травня в 15 годині на засідання Адміністративної комісії, що відбудеться у приміщенні райвиконкому. Голова Комісії В. М. Василевич. Коли я з'явився 20 травня на дану годину, то зайшов у секретаріат, кабінет 217, щоб довідатися, в чому справа. Там мені дали можливість ознайомитися із протоколом – російською мовою – такого змісту (копія):

«Уповноважений у справах релігій
по Львівській області
07. 05. 86/ч. 319
Ю. Ю. Решетіло

Протокол, місто Львів, 14. 04. 86, тов. Герцом Л. І. разом із членом оперативного відділу Капінусом Юрієм Владимировичем, з нагоди того, що 14. 04. 86 в час похорону Лемішковської Наталії Мирославівни, род. 1985 року, відбувся релігійний обряд похорону і богослуження, згідно з канонами греко-католицької церкви. Його організатором являється Гаврилів М. П., род. 1949 року [тут вказано місце моєї роботи і місце проживання]. Активну участь в обряді брала Грудна Анна Івановна, род. 1919 року, пенсіонерка, Лемішковська (Грудна) Оксана Іванівна, род. 1956 року, живе м. Львів, вул. Стрийська 36/4, працює в м. Новоюворівськ, Музикальна школа, Гр. Лемішковський Мирослав Павлович, род. 1952 року, працює... Своім учинком вони порушили указ Президії Верховної Ради УРСР з 26. 05. 66 про адміністративну відповідальність за порушення законодавства про релігійні об'єднання і правила про релігійні об'єднання в УРСР з 01. 11. 78, за що й зіставлений дійсний протокол.

Інспектор апарату уповноваженого у справах релігій Львівської області, Герц, Капінус».

На адміністративній комісії голова, Віра Миколаївна Василюшин, питала мене, що я можу сказати з цього приводу. Я відповів, що не вважаю себе винним, бо жадних законів, зокрема 212 статтю Адміністративного кодексу УРСР, не порушував.

7 червня 1986 я отримав постанову накладення на мене адміністративного стягнення – кари у розмірі 50 кабованців. Звинувачення було таке:

«Гаврилів М. П. порушив правила про релігійні культу і відправляє похорон по ка-

нонах греко-католицької віри в м. Львові на Янівським кладовищі».

У постанові також мовилося, що я повинен заплатити кару на протязі десять днів.

Звичайно, я кари не платив, бо вважав і тепер вважаю себе невинним, адже ж молитись на цвинтарі у жадній країні не заборонено. Але в СРСР, не зважаючи на гарантоване в конституції право відправляти релігійні культу, участь українця-католика у похороні власної дитини коштує 10 карбованців – рівно таку кару заплатили Оксана і Мирослав Лемішковські, а для людини, що є священником, 50 карбованців.

Дзвінком на роботу мене запросили на вулицю Підвальну на 16 червня на 10 годину до уповноваженого у справах релігій, Решетила Ю. Ю.

Спочатку зі мною розмовляв Герц, високий, молодий, але лисіючий мужчина в окулярах, дуже подібний на єврея, а може і єврей. Повчав мене, як я повинен жити, читав з книги параграфи, де була мова про норми релігійного життя радянської людини.

Відтак прийняв мене у своєму кабінеті сам Решетило, що теж дуже довго – 45 хвилин – балакав про величезні свободи релігії в СРСР, про безмежний гуманізм у відношенні щодо віруючих радянських громадян. Його бесіду постійно переривали телефонні дзвінки. Він брав трубку і чомусь за кожним разом говорив: «А ми ось тут розмовляємо із Гариловим». Решетило просив мене не порушувати законів

про релігійні культи, грозив тюрмою. При цьому він намалював на листочку паперу таку схему:

письмове попередження + штраф + штраф -

, тобто, ґрати в'язниці.

Я сказав йому, що свою участь у похороні не вважаю порушенням законів, а що стосується тюрми, то для католицького священика це є нормальна річ, і я не боюся страдань за свою віру.

- Чи маєте якісь запитання? - сказав Решетило.

- Маю три запитання. Перше: якщо неможливо зареєструвати українські католицькі спільноти в східньому обряді, то чи не можна було б це зробити у римському обряді, як, наприклад, є зареєстровані католики інших національностей в СРСР, литовці, латвійці, німці, поляки? Друге: чи не можна було б для українців католиків, що відвідують уже зареєстрований костел, відправляти богослужби у східньому обряді, або бодай у римському обряді українською мовою? Третє: чи міг би я працювати католицьким священиком у римському обряді, коли б отримав таку реєстрацію, і чи така реєстрація є можлива?

- Ми вас згодом закличемо і дамо вам відповідь.

Під час усієї розмови був присутній також Герц. Накінець Решетило витягнув заздалегідь заготовлений блянк попередження, де Герц вписав порушення мною законодавства про релігійні культу, а саме про похорон на Янівському цвинтарі.

Решетило зрозумів, що накладення на мене кари, минаючи попередження, було незаконним з точки зору юридичної, і тепер він заднім числом старався свою помилку виправити.

Я цей блянк підписати відмовився і сказав:

– Я віддав свій голос не за ці блянки, а за п'ятдесяту статтю Конституції УРСР, яка мені гарантує відправлення релігійних культів і свободу сумління.

Тут Герц запросив до кімнати двох жінок, які підписалися на блянку як свідки того, що я цей блянк підписати відмовився.

Скільки разів розмовляли чи то зі мною, чи з іншими священниками кагебісти, уповноважені у справах релігій, чи інші представники радянської влади – вони ніколи не згадували про статтю 52 Конституції СРСР, чи статтю 50 Конституції УРСР, які гарантують свободу сумління і свободу відправлення релігійних культів радянським громадянам; більше того, вони дуже нервувалися, коли їм нагадували про статті конституції.

Про цю характерну рису поведінки представників радянської влади на місцях розповідали мені також і сектанти, з якими мені приходилося розмовляти. Зате вищезгадані статті конституції дуже часто використовують

представники СРСР для пропаганди у поїздках за кордон, а також на різноманітних форумах.

20 червня 1986 до моїх батьків приїхав Герц з представником Миколаївського районного виконкому та головою сільради села Рудники. У розмові з ними він створював психологічний тиск, грозив мені тюрмою, виступав проти католицької віри. Батько йому сказав:

– Може ви нам навіть будете вказувати, які молитви ми повині мовити? Зрештою, як наш син буде сидіти в тюрмі, то ми ним будемо гордитися, адже ж він не бандит, не хуліган, не злодій, він – священик.

І тут Герц сказав одну фразу, якою видав і себе, і тих, хто за ним стоїть:

– А ми, як будемо його садити в тюрму, то не за віру, а за що інше, наприклад, за нетрудові доходи.

Через місяць постанову про стягнення з мене 50 карбованців надіслано в бухгалтерію «Львівтеплокомуненерго», і ці гроші стягнули із моєї зарплати.

І тут можна побачити ще один аспект цієї справи, а саме, велику різницю між українським католицьким священиком та священослужителями інших вір та національностей. Коли я був православним священиком, ніхто мене за участь у релігійному похороні не карав.

Але людину болить не так завдана матеріальна шкода, як та велика несправедливість у відношенні до неї. Болить те, що в рідній Україні українець-католик, тільки за те,

що він таким є та притримується віри своїх батьків і не бажає покинути свою віру, вважається людиною нижчого сорту.

Пригадуються тут мені слова, які сказав під час допитів слідчий Осьмак: «Всі нормальні віруючі українці ходять до православного храму». Отже всі інші українці, що вірять у Бога і не ходять до православного храму, а, наприклад, до католицького костелу, згідно з клясифікацією Осьмака та інших, що притримується ще й досі теорії Гобіно, є людьми ненормальними, людьми нижчої раси. Ось чого ми дожилися на нашій Україні. Але це ще не кінець.

Пригода друга: Полювання на людину продовжується, або: скільки коштує горнятко кави, яку випив український священник у гостях?

Хочеш, вір; не хочеш, не вір: Рівно 100 (сто) карбованців!!!

У мене є дуже багато знайомих, як серед католиків, так і серед некатоликів. 16 грудня 1986 року мене запросив у гості знайомий Володимир Щур. Мешкає у Львові, на вулиці Очаківській 28 «а». Він пригостив мене чорною кавою. Через пів години, а саме, у 18-19 годині, у кімнаті появилися старший лейтенант міліції у формі та чоловік одягнений по-цивільному. Документів не показали.

Перший назвав себе Гербертом Орестом Миколайовичем, у другому я розпізнав Оле-

ксандра Андрійовича, офіцера КГБ. Зажадали наших паспортів. Без санкції прокурора зробили перегляд у кімнаті, забрали релігійні книги господаря, кагебіст почав переглядати мої особисті речі, гаманець, відібрав листа особистого характеру, вилучив довоєнний католицький календар і дитячий катехизм.

Відтак повели нас на опірний пункт міліції. По дорозі кагебіст намовляв мене співпрацювати з ними, тоді віддасть речі, або написати заяву про відмову від релігійної діяльності, хоч я написав ще під час обшуку, що жадною діяльністю, котра б порушувала закони УРСР, не займаюся.

На опірному пункті вулиці Грінченка вже зовсім інший офіцер міліції, Васюнець В. П., під диктат Олександра Андрійовича написав акт, що звинувачував Щура Володимира і мене у спробі провести уніятське зібрання, хоча нічого подібного ми не збиралися робити. Таким чином кагебіст Олександр Андрійович сам відповів на своє питання, завдане 27 листопада 1984, чи може він як працівник КГБ бути чесною людиною?

Звичайно, що ні я, ні Володимир Щур акту, який перекручував дійсний стан речей, не підписали, як також відмовилися підписати «Протокол особистого обшуку та конфіскації» релігійних книг. Повторилася стара пісня: повідомлення про засідання адміністративної комісії і про накладення кари, яку я і Володимир Щур сплачувати відмовилися, але ці повідомлення прийшли на місце роботи і з нас

будуть стягати по 50 карбованців, разом 100 карбованців.

Навіть при теперішньому дефіциті кави, 100 карбованців за горнятко чорної кави платити трохи задорого, але працівник офіцер КГБ, Олександр Андрійович, краще розуміється на цінах і вважає, що 100 карбованців за горнятко кави, що його вип'є в гостях український католицький священик – це нормальна ціна.

Що ж буде далі?

Таке запитання ставить тепер в СРСР багато людей, але відповісти на нього ніхто точно не може. А скажу так: поки у будь-якій країні не будуть шанувати права людини, поти спокою ніде не може бути. Але, як сказав Клавель:

«Права людини без Бога – це права мертвої людини».

Бо хто буде контролювати виконання зобов'язань, яких бере на себе держава чи окрема організація, якщо немає Бога, що є і законодавцем, і контролером, і месником.

Та Бог не вмер, він живе і володарює і, згідно з його словом, він прийде колись судити всіх людей і встановити справедливість між ними. Ми християни-католики це знаємо і визнаємо; більше того, ми зобов'язані прощати, і прощаємо кривдникам нашим всю несправедливість, яку сподіюють нам, за прикладом Ісуса Христа, що молився до небесного свого Батька: «Отче, прости їм, бо не знають, що роблять», коли його несправедливо засудили і розпинали. Але це не означає, що ми готові примиритися з беззаконням та несправедливістю, з порушенням елементарних, фундаментальних, природних та Божих прав людини, де б ці порушення не діялися.

Святіший Отець Папа Римський, на запитання, яку філософію у ХХІ сторіччі він вважає найбільш перспективною, відповів: «Філософію прав людини». Тому домагання від тоталітарних режимів дотримуватися підписаних і взятих на себе зобов'язань у царині прав їхніх громадян і буде початком їх дестабілізації та упадком цих застарілих форм поневолення людини людиною – цього модерного рабства.

Гадаю, що усвідомлення своїх прав є тим першим ступенем, на який повинен піднятися кожен, хто себе більш-менш шанує, а другим ступенем є відвага захищати свою власну свободу та суверенітет перед тими, що на нього зазіхають, і, накінець, третім ступенем є посвята себе на роботу за свободу інших, як про це гарно говорить Євангеліє Христа:

«Ніхто не має більшої любові, як той, що життя віддасть за ближніх своїх!»

Ось на цьому мені хочеться і закінчити свою автобіографію, дорогий читачу, та побажати тобі, щоб ти уважно прислухувався до голосу свого сумління і негайно реагував на сигнали, які воно буде тобі подавати, щоб ти мав відвагу називати речі своїми іменами: чорне – чорним, а біле – білим; щоб ти ніколи не слухав тих людей, які кажуть, що досягати добру ціль можна поганими засобами; щоб ти завжди мав мужність бути вірним собі, і ніколи себе не зрадив, а якщо впадеш, щоб міг піднятися і побачити себе таким, яким ти є насправді та зумів виправитися.

Ніколи нічого і нікого не бійся, і тільки тоді ти будеш почуватися вільною людиною, а

коли станеш таким, тоді щойно можеш стати на коліна перед всемогутнім Богом – твоїм творцем – і тільки перед ним, та сказати: «Ось я тобі цілий віддаюся, будь моїм Батьком».

«Бог нічим так не тішиться, як зігненням коліна вільної людини» (П. Клодель)

Ці слова, що тобі говорю, я говорю щиро, бо це випробував у своєму житті.

Слава Ісусу Христу!

Короткий життєпис

Михайло Гаврилів, син Петра й Анастасії, з роду Сенишин.

Народився 22 лютого 1949 року в селі Рудники, Миколаївського району, Львівської області, Україна.

Закінчив восьмирічну школу у 1964 році.

Закінчив Львівський технікум громадського харчування у 1968 році.

Служив в армії від 1968 до 1970 року.

Закінчив Ленінградську духовну семінарію у 1974 році.

Склав монаші обіти у 1975 році (7 жовтня 1975).

Висвячення в сан священника одержав з рук митрополита Ленінградського й Новгородського Никодима (Рогова) у 1975 р. (4 листопада 1975).

Закінчив Ленінградську духовну академію у 1977 р. Ступінь: Кандидат богословських наук.

Служив священником на парафіях села Верхньодорожне і села Димівка, Миколаївського району, від грудня 1977 до грудня 1979 року.

Остаточно усвідомивши себе католиком, відкрито порвав свій канонічний та духовний зв'язок з Православною Церквою і перейшов у підпільну Католицьку Церкву 21 грудня 1979 року.

Вступив до монашого чину Святого Василя Великого 23 липня 1980 року.

У зв'язку з неможливістю легально сповнювати свої монаші і священнічі обов'язки працював: дезінфектором, електриком, двірником, санітарем, різно-робочим, слюсарем, тепер машиністом котлів.

Мешкає: 2934451, село Рудники, Миколаївського району, Львівської області, УРСР.

До кримінальної відповідальності не притягався, суджений не був. У 1986 році був покараний за участь у християнському католицькому похороні на 50 карбованців. У 1987 році був знову оштрафований на 50 карбованців за те, що був у гостях.

Монаші та священнічі обов'язки виконує підпільно.

Коло зацікавлень: релігіознавство, художня література, філософія, мистецтвознавство, класична та джазова музика.

Світогляд: католицький, поміркований, плюралістичний, толерантний.

Партійність: безпартійний.

Відношення до КГБ: від співпраці відмовився, не співпрацює.

Здоров'я: хороше.

Особливіші прикмети тіла: на правій руці, вище ліктя родивка, у лівому вусі неначе 6 прокол.

Підпис: Гаврилів

Відбитки пальців: [слідуює відбитка пальців]

Духовний заповіт

Я, з ласки Божої, католицький священник Михайло-Матей Гаврилів, уроджений 22 лютого 1949 року, сян Петра й Анастасії, з роду Сенишши, перебуваю у здоровому розумі та повній свідомості того, що складаю свій духовний заповіт; прошу, щоб по моїй смерті моє тіло похоронив тільки католицький священник.

Некатолицького священника для відправлення похорону мого тіла прошу не звати. Моє тіло до некатолицького храму прошу не заносити. Якщо не було б можливості відправити похорон з католицьким священником будь-якого обряду, то прошу, щоб моє тіло люди похоронили самі. Прошу похоронити моє тіло на цвинтарі мого рідного села Рудники, Миколаївського району, Львівської області, по можливості біля могили Теодозія-Луки Толочка, Ч.С.В.В.

Усім, що приймуть участь у похороні мого тіла, заздалегідь щиро дякую та прошу не забувати мене у своїх молитвах.

Як милостиню, прошу будь-якого католицького священника (бажано монаха Чину Святого Василія Великого) відправити за упокій моєї душі безперервних тридцять Літургій, тобто «григоріянку». А за дозволом настоятеля Ч.С.В.В., прошу віддати священникові, що відправлятиме «григоріянку» таких тридцять книг, які він собі вподобав із бібліотеки, що нею я за життя користувався.

Усіх християн-католиків дуже благаю сильно берегти та постійно зміцнювати святу віру в своїх серцях і навчати цій вірі своїх дітей, зростати в надії і, щонайголовніше, наповнюватись святою любов'ю до Бога та постійно молитись до Пресвятого Ісусового Серця, якнайчастіше приймати Євхаристійного Ісуса у Святій Причасті, не піддаватися спокусам видимих та невидимих противників, ніколи нікого та нічого не боятись, окрім Господа самого, а також дуже слухати у всьому Святішого Отця Папи Римського, що є намісником Ісуса тут на землі та керівником Христової воюючої Католицької Церкви.

Усім тим, що мене переслідували, чинили прикrostі, наговорювали й доношували на мене, я прощаю з цілого серця та прошу Господа, щоб їх не карає на Страшному Суді.

У свою чергу теж благаю прощення в усіх тих людей, яких, можливо, образив чи скривдив чим.

Цей мій духовний заповіт прошу прилюдно оголосити під час похорону мого тіла.

Прашаюсь з усіма до приходу Господа нашого Ісуса Христа.

+ Мир вам і Божее благословення, за молитвами Пречистої Непорочнозачатої Діви Марії, Ангелів та всіх Святих.

Слава Ісусу Христу !

Заповіт складений у селі Рудники,
дня 3 лютого 1987 Року Божого

Підпис: Гаврилів

З м і с т

Від Редакції.....	5
Автобіографія католицького українського священника Михайла Гаврилова.....	7
Вступ	9
Дитячі роки.....	11
<i>Навчання в школі.....</i>	14
<i>Навчання в технікумі.....</i>	16
Армія	18
<i>Перший поворот на Україну.....</i>	21
Релігія стає на перше місце.....	24
<i>Християнство - це коли Христос стає тобі поперек дороги, або коли ти ставши поперек дороги Христові.....</i>	26
Вперше у Ленінграді.....	31
<i>Час очікування.....</i>	32
<i>Прашання з комсомолом.....</i>	32
<i>Перша зустріч із працівником КГБ.....</i>	34
Навчання в духовній семінарії.....	38
Вперше у католицькому храмі.....	43
<i>Ленінградський костел як осередок мого духовного життя.....</i>	44
<i>Інтелектуальний шлях до католицької віри.....</i>	45
Перша сповідь у католицького священника.....	48
<i>Зустріч з російськими католиками.....</i>	49
Митрополит Никодим	52
Поїздка в Литву.....	59
<i>Студії в академії.....</i>	59
<i>Генеральна сповідь у Новгороді.....</i>	61
<i>Легалізація моїх монаших обітій.....</i>	62
<i>Висвячення на диякона.....</i>	63
КГБ і Російська Православна Церква.....	64
Священнічі свячення	71

<i>Проблема апостольського ієрархічного на- ступства в Російській Православній Церкві...</i>	74
Я припиню будь-які контакти з КГБ.....	77
<i>Погіршення стосунків з митрополитом Никодимом і примирення з ним.....</i>	82
Богослужбова практика літом 1976 року.....	84
<i>Четвертий курс академії.....</i>	85
<i>Зустріч випусників із уповноваженим у справах релігій Ленінградської області, Григорієм Семєновичем Харяновим.....</i>	85
У глибині Росії.....	88
<i>Другий поворот на Україну.....</i>	91
<i>Остання зустріч з митрополитом Никодимом</i>	92
Богослужбова практика.....	94
<i>Священнча праця в парафіях Верхньодо- рожне і Димівка.....</i>	96
КГБ нічого не забуває.....	103
<i>Російська Православна Церква – інструмент повнозвешення людини.....</i>	104
Бачити, що є що і хто є хто!.....	107
<i>Чи займається Російська Православна Церква політикою?.....</i>	108
<i>Російська Православна Церква – інструмент оправославлення і русифікації.....</i>	112
Новий Папа Римський.....	114
<i>Празник у Гніздичеві.....</i>	114
<i>Лист від декана Треча.....</i>	116
«Двом папам не можна служити».....	118
<i>Перший контакт з католицьким підпіллям.....</i>	118
<i>Останній раз у православній консисторії.....</i>	119
<i>Перехід у католицьке підпілля.....</i>	119
Перша прилюдна католицька відправа.....	121
<i>Відповідь православного митрополита Николая</i>	122
<i>Остання літургія в Димівці.....</i>	122
<i>У пошуках роботи.....</i>	123
Аспекти підпільної діяльності Католицької Церкви	125
<i>Життя повне розмаїтих пригод.....</i>	128
<i>Перший обшук і допити.....</i>	128

Зустріч з офіцером КГБ.....	131
<i>Допити продовжуються.....</i>	<i>132</i>
<i>Ще одна розмова з офіцером КГБ.....</i>	<i>134</i>
<i>Ще одна розмова із трьома офіцерами КГБ.....</i>	<i>136</i>
<i>Офіцер КГБ Костянтин Михайлович спеціально займається мною.....</i>	<i>139</i>
Хто розпоряджається долею людини в СРСР?.....	144
<i>Знову в пошуках роботи. Санітар п'ятого відділення психіатричної лікарні.....</i>	<i>146</i>
Зустріч із Йосипом Терелею.....	149
Знову в пошуках роботи.....	155
<i>Робота на підприємстві Зеленого Змія.....</i>	<i>156</i>
Найгуманніша професія – це віддавати людям тепло.....	157
<i>Пригода перша: полювання на людину, або: скільки в СРСР коштує участь у похороні?..</i>	<i>158</i>
<i>Пригода друга: Полювання на людину про- довжується, або: скільки коштує горнятко квви, яку випив український священник у гостях?.....</i>	<i>165</i>
Що ж буде далі?.....	168
Короткий життєпис.....	171
Духовний заповіт.....	173
Зміст	175

*** *** *** *** *** ***

З Н І М К И

1. В Духовній Семінарії в Ленінграді 1975 р.
2. о. М. Гаврилів при чині вінчання
3. о. М. Гаврилів під час похорону

